

NTTAK

Nederlands Tijdschrift *tegen de* Kwakzalverij

JAARGANG 135 | 2024 | 1

Hormoon

Onderwijs

Frontrunners

Het Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij (v/h Actieblad, v/h Maandblad tegen de Kwakzalverij) is een uitgave van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, vereniging tot evaluatie van alternatieve behandelmethoden en tot bestrijding van kwakzalverij

ADVIESRAAD

Prof. dr. J. A. den Boer, hoogleraar biologische psychiatrie
Prof. dr. D. D. Breimer, emeritus hoogleraar farmacologie
Prof.dr. W.A. van Gool, emeritus hoogleraar neurologie
Prof. dr. K. Kramers, hoogleraar medicatieveiligheid
Prof. dr. W. M. J. Levelt, emeritus hoogleraar psycholinguïstiek
Prof. dr. F.J. van Sluijs, emeritus hoogleraar chirurgie gezelschapsdieren

REDACTIE

B. van Dien, ntt.dk.r@xs4all.nl

Aanleveren van kopij, maximaal 1500 woorden, in Word. Afbeeldingen dienen als aparte bestanden aangeleverd te worden, elektronische figuren tif- of jpeg-format, minimaal 600 pixels. De redactie behoudt zich het recht voor artikelen en brieven te redigeren en in te korten. De auteurs verlenen impliciet toestemming voor openbaarmaking van hun bijdrage in de elektronische uitgave van het Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij.

Jaarabbonnement: € 37,50

Losse nummers: € 9,50

ISSN: 1571-5469

Omslagtekening: *Wederom chiropraxie*

Vereniging tegen de Kwakzalverij opgericht 1 januari 1881
Correspondentieadres: Postbus 15682, 1001 ND Amsterdam
tel: 0653327764, e-mail: secretariaat@kwakzalverij.nl

BESTUUR

Vorzitter: dr. H.M. Vemer, gynaecoloog niet praktiserend, Heilige Land Stichting
Secretaris: mw. C.J. de Jong, anesthesiologe, Amsterdam
Penningmeester: M. Coster, huisarts niet praktiserend, Almere

S. Cohen, AIOS psychiatrie, Amsterdam
Prof. dr. M. W. Hengeveld, emeritus hoogleraar psychiatrie, Leiden
Mw. drs. S. J. M. Josephus Jitta, docente Italiaans, Amsterdam
Drs. D.P. Kooi, scheikundige, Diemen
Drs. H. Nieweg, politicoloog, Amsterdam
Prof.dr. L.J.A. Stalpers, radiotherapeut, Amsterdam
Mw. dr. Y.H. Tak, apotheker, Utrecht
Mw. dr. ir. C.A. Vietsch, architect, Vlaardingen

ERELID

I. A. van de Graaff (1943-2009)

EREVOORZITTER

Dr. C.N.M. Renckens

De contributie bedraagt minimaal € 45 zulks met inbegrip van een abonnement op het Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij; voor studenten, oio's en leerling-verpleegkundigen € 15. Een lid dat de Vereniging een bijdrage geeft van minimaal € 1.500, wordt vrijgesteld van verdere jaarlijks contributie, indien hij of zij het bestuur laat weten daar prijs op te stellen. Rekeningnummer NL37INGB0000032237 ten name van de penningmeester van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, Amsterdam

www.kwakzalverij.nl

Het hormoon is een nieuw verdienmodel

Hans Vemer

Veel patiënten lijken bang voor hormonen, ze weten er vaak weinig van. In de spreekkamer wordt nog wel eens gevraagd 'Het zijn toch geen hormonen, dokter?', als je iets voorschrijft. Dat kun je leken niet kwalijk nemen, endocrinologie is geen simpele tak van wetenschap.

Kwakzalvers en kwakzalvende influencers zien in de hormonen van vrouwen een nieuw verdienmodel, een heel leven lang: *cyclus, menstruatie, anticonceptie, zwangerschap, menopauze*: veel vrouwen zijn hier onzeker over. Dit levert een vruchtbare grond op voor kwakzalverij.

Aanleiding voor dit artikel is een klacht van een moeder. Bij haar dochter was via school het hoofd op hol geslagen door een dubieuze website over menstruatie van het Hormooncentrum in het Brabantse Eersel.

CYCLUS EN MENSTRUATIE

Dit zogenaamde Hormooncentrum geeft zich uit voor 'menstruatie-voorlichtingsinstituut'. Het maakt het erg bont door in te spelen op de onzekerheid van gemakkelijk beïnvloedbare jonge meisjes en schernt met aanwezige expertise en het doen van onderzoek. Hier komt de onzin om

**Anke Verhagen, oprichtster
Hormooncentrum Eersel**

de hoek kijken. Het bedrijf vertelt met onjuiste en ongegronde informatie aan leerlingen dat menstruatie een reden is om elke maand te verzuimen of om dan eisen te mogen stellen, bijvoorbeeld het niet hoeven maken van een toets of niet mee hoeven gymmen. De websites van het bedrijf zijn: men-struatie.nl <https://men-struatie.nl/> waarop achtergrondinformatie staat over de aanpak en menstruatieinstituut.nl waar het bedrijf zijn boeken aanbiedt. <https://menstruatieinstituut.nl/>

Op een derde bedrijfswebsite rept het centrum vooral van het onderzoek dat het doet. www.menstruatie.nl/menstruatie-onderzoek/

Meisjes worden via folders uigenodigd om een test te maken die op een website van het bedrijf

staat. Deze test bestaat uit een lijstje vragen over pijn, vermoeidheid, bloedverlies en schoolprestaties tijdens de menstruatie. De test zou 'in samenwerking met artsen tot stand zijn gekomen en met de grootst mogelijke zorg gemaakt', meldt het bedrijf. Het is een rare test, net als de vooringenomen diagnose/uitslag die er op volgt. Zelfs als iemand nauwelijks of alleen lichte klachten aangeeft, krijgt ze als antwoord dat haar menstruatie ZORGELIJK is. Het centrum gebruikt deze kapitalen om de ernst te benadrukken. Meisjes, door de eigenaren van het bedrijf consequent 'meiden' genoemd, wordt vervolgens via een e-mail een intake geadviseerd. In de e-mail staat: 'Bij het Hormooncentrum hebben we 3 consulten voor je klaar staan die jou helpen je hormonen weer in balans te brengen'.

Het gaat om de volgende consulten: om een basisconsult (95 euro), om een-meten-is-weten-pakket (399 euro) en om een optimaal-traject (698 euro). www.hormooncentrum.nl/consulten Op de website van het centrum is een foto van man te zien in een witte jas met een stethoscoop om zijn nek, hij doet blijkbaar het basisconsult. Dit is merkwaardig. Geen van de behandelaars/eigenaren van het centrum is BIG-geregistreerd, zoals een stethoscoop suggereert.

We lopen de twee eigenaren/bedrijfsvoerders van het centrum langs. Anke Verhagen haalde een diploma grafisch ontwerper en werkte als drukwerkontwerpster voor ze zich 'lichaams- en hormoontherapeut' ging noemen, een niet-erkend beroep. Haar menstruatie-kennis is voornamelijk gebaseerd op eigen ervaringen.

Haar partner en mede-eigenaar van het centrum Peter de Vroed heeft zich in het verleden beziggehouden met beeld- en geluidcommunicatie. Hij noemt zich, als afgestudeerde van Centrum voor Stressologie in Maarssen, 'stressoloog', een zelfbedacht beroep. Ook De Vroed is dus niet medisch onderlegd, zijn kennis is gebaseerd op het 'vele onderzoek dat hij heeft gedaan naar de invloed van hormonale anticonceptie en de invloed van de maatschappij op de menstruatiecyclus', legt hij op zijn bedrijfswebsite uit. Zijn 'ervaringsdeskundigheid' en zijn 'onderzoek' haalt hij dus voornamelijk uit gesprekken met zijn partner.

Het Hormooncentrum biedt verschillende testen aan: vetzuurbepalingen via vingerprik, beoordeling van stresslevels, stikstofoxidebepaling via speeksel, een HbA1c bloedtest om latere suikerziekte op te sporen en meting van neurotransmitters. Het meten van hormonen – wat je zou verwachten, getuige de naam van het instituut – zit hier niet bij. De metingen die wel worden ge-

daan, hebben niets te maken met menstruatieklachten. Het wetenschappelijk onderzoek waar ze naar refereren en waar ze deze testen en conclusies over menstruatie op baseren, bestaat niet. De eigenaren van het zogeheten Hormooncentrum zijn niet opgeleid om dit soort diagnosewerk te doen.

Ze erkennen desgevraagd dat er geen gepubliceerde wetenschap is die deze testen op relevante wijze met menstruatie verbindt! Op de specifieke vraag waarom ze een HbA1c-bloedtest uitvoeren, antwoorden ze niets met de uitslag van deze dure test te doen!

Er zijn volgens hun website menstruatie.nl twee artsen verbonden aan het bedrijf. Beiden zijn geen onbekenden van de Vereniging tegen de Kwakzalverij. Trudy Vlot is basisarts en werkt in een praktijk voor Integrale Geneeskunde en Leefstijl Interventies in het Achterhoekse Genderen. Ze houdt zich bezig met 'natuur, neuro-economics en klinische psycho-neuro-immunologie', een nietszeggende en zelfbedachte kretologie. Vlot behandelt, zo meldt ze op haar website, met name 'klachten die te maken hebben met de combinatie lijf-en-brein (aandoeningen als depressie, chronische vermoeidheid, hersenmist, ADHD, autisme, kanker en IBS (prikkelbare darmsyndroom)'.

Ook de andere arts die het Hormooncentrum in Eersel adviseert, Laila Alberts, is basisarts en heeft zich na haar opleiding gespecialiseerd in homeopathie en (elektro)acupunctuur, kwakzalverij dus <https://www.allesoverhomeopathie.nl/voorstellen.html>. Beide basisartsen achter het centrum zijn wat opgedane kennis betreft niet geschikt om advies te vragen over menstruatie.

Niet onvermeld mag blijven dat onder de test op de website van het centrum staat: 'Deze test wordt mogelijk gemaakt door me-luna menstruatiecups'. <https://menstruatieinstituut.nl/doe-de-menstruatietest/> De tekst wordt opgesierd met het logo van dit bedrijf. <https://me-luna.nl/>

De eigenaren van het Hormooncentrum geven gastlessen op scholen. De meisjes die ze daarbij spreken, laten ze vragen beantwoorden. Inmiddels, zo meldt de website, hebben hier 15.500 meiden in de leeftijd van 13 tot 19 aan meegewerkt. Het onderzoek richt zich op de vraag 'Wat de invloed is van de menstruatie op schoolprestaties en ziekteverzuim.'

Uit dat onderzoek zou blijken dat meisjes en vrouwen 'veel meer last hebben van de ongesteldheid dan velen denken'. De resultaten zijn alleen gepubliceerd op hun eigen website. www.menstruatie.nl/menstruatie-onderzoek. Het centrum meldt dat ze bij het onderzoek hebben samenge-

werkt met onderzoekers van het Radboud UMC in Nijmegen. Het UMC meldde echter desgevraagd dat het nooit heeft samengewerkt met het Hormooncentrum maar alleen heeft voortgeborduurd op een inventarisatie van Peter de Vroed van het centrum. In een van de wetenschappelijke artikelen hierover danken de auteurs Peter de Vroed en anderen 'for their valuable contributions in the development and dispersion of the questionnaire' en niets meer. BMJ Open: <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-026186>. en Am J Obstet Gynecol. 2019 Jun;220(6):569.

**Peter de Vroed, oprichter
Hormooncentrum Eersel**

Op een van de e-mails die aan vrouwen worden toegestuurd, wordt een webinar aangeboden (<https://link.enormail.eu/r/c/183b469e18?c=8e1ed6d1e9>) waarin wordt opgescheept over 'onderwijs aan artsen', dat ze zouden hebben gegeven. Dit blijkt bluf: navraag leert dat het hier twee voordrachten betreft voor een handjevol eerstejaars en tweedejaars studenten van de studentenvereniging van de VU Amsterdam en van de Universiteit Maastricht. De opleidingsdirecteur van de VU heeft ons laten weten dat hij niet met deze club in Eersel geassocieerd wil worden. Eigenaar De Vroed noemt op dat webinar enkele oorzaken voor menstruatieklasten als hormonale onbalans, xeno-oestrogenen, het eten van suiker en de invloed van di-indolyl-methaan (DIM).

Dit is allemaal onzin: hormonale onbalans is zo'n ruim begrip dat je er niets mee kunt. Xeno-oestrogenen zijn stoffen die in de natuur voorkomen, bijvoorbeeld in planten, of die synthetisch gemaakt worden en die effecten als die van vrouwelijke hormonen hebben. Ze zitten bijvoorbeeld in anticonceptiepillen. Je kunt niet in algemeenheid zeggen dat die xeno-oestrogenen beter of slechter zijn dan je eigen hormonen. Nergens is een duidelijke invloed op menstruatie van het eten van suiker beschreven. Di-indolyl-methaan wordt door het lichaam gemaakt na het eten van bloemkool en broccoli. Er is geen enkele

publicatie te vinden die enig verband legt tussen DIM en cyclusklachten. De Vroed gebruikt ingewikkelde teksten om een wetenschappelijke indruk te maken. Verhagen en De Vroed, geven desgevraagd zelf toe dat ook achter deze uitspraken op het webinar geen wetenschappelijke publicatie zit. In de tweede helft van het webinar komt de aap uit mouw: het is een verkoopvideo om boeken, voedingssupplementen en video's te verkopen voor zelfstudie en persoonlijke begeleiding. Gevraagd welke wetenschap achter deze 'supplementen' zit, geven ze per e-mail toe dat ook hiervoor onderbouwende wetenschap ontbreekt.

En recent is nog een nieuw verdienmodel toegevoegd aan het Hormooncentrum: door dezelfde docenten, die zelf toegeven geen relevante opleiding te hebben gevolgd, kun je je nu laten opleiden tot 'cyclustherapeut'. Je kunt Anke Verhagen en Peter de Vroed creativiteit en brutaliteit niet ontzeggen, nu ze met deze zogenaamde opleiding flink wat geld binnenharken: 899 euro voor de 'vooropleiding' en 2598 euro voor de 'vervolgopleiding'!

CYCLUS EN ANTICONCEPTIE

In het directe verlengde van de cyclus ligt zwanger worden, of juist niet. Ook hier spelen hormonen een belangrijke rol.

Betrouwbare geboorteregeling is een groot goed. In het rijke westen is er een scala van anticonceptie-middelen die, mits goed gebruikt, een hoge mate van betrouwbaarheid hebben: combinatiepil: betrouwbaarheid 0.3%, van de 1000 vrouwen die deze pil gebruiken zullen, er drie per jaar zwanger worden, bij minder goed gebruik kunnen dat er 70 zijn; hormoonspiraal: 0.1%, een altijd aanwezig hulpmiddel, je kunt er geen fouten mee maken of vergeten; koperspiraal: 0.1%; idem; anticonceptiestaaftje (onderhuids aan te brengen): 0.1%; condoom: betrouwbaarheid 2-13%; sterilisatie: 0.5%.

En dan de zogenaamde natuurlijke methoden: 2-34% dus afhankelijk van de nauwkeurigheid van de gebruikte methode en van de precisie van de gebruikster, zullen van de 1000 vrouwen 20 tot meer dan 300 van de gebruiksters zwanger worden.

Deze methoden om zelf je cyclus en je vruchtbare dagen in de gaten te houden, zijn juist bedoeld om te helpen wél zwanger te worden, ze zijn niet bedoeld voor anticonceptie!

Het is goed dat mensen zelf kunnen kiezen of, en zoja welk soort anticonceptie ze gebruiken. Goede voorlichting is daarbij belangrijk.

Dokter TikTok, influencers, *healthfluencers* zoals ze zich ten onrechte noemen, zien een business model in de angst van vooral jonge vrouwen, die kiezen voor een natuurlijke methode omdat hen door slechte voorlichting angst is aangepraat voor hormonen of voor een spiraaltje.

Het Erasmus MC, dat de onzin-gekkigheid heeft zien groeien, heeft sinds kort als antwoord de wijfeltelefoon opengesteld voor vragen over anticonceptie. Hier is behoefte aan, het aantal vragen neemt toe, in lijn met het afnemende pilgebruik en het gebruik van risicovolle natuurlijke methoden.

We lopen de onzinverkopers langs die risicovolle twijfel zaaien.

- Guenaelle de Graaf, opgeleid als antroposofisch kinderopvang medewerkster, geeft cursussen Sensiplan, à raison van 300 euro. Zij geeft een cursus in een aantal zittingen, ze geeft er ook een 'cyclusmonitor' bij, wat overigens een digitale thermometer blijkt zijn om je ochtendtemperatuur te meten.

- Online-influencer en gezondlevengoeroe Rens Kroes – 324.000 volgers op Instagram – adviseert geen anticonceptie pil te slikken maar de app *Natural Cycles* te gebruiken. Zo'n app heeft een zeker risico, zeker bij een onregelmatige cyclus. Kroes verdient geld met het aanbevelen van de app en met een kortingscode. De influencer heeft geen relevante opleiding en is vooral groot geworden met receptenboeken, gericht op gezonde voeding.

Er zijn meer influencers, wat volgers betreft wat mindere goden: Evie van Vliet, (75 duizend volgers) en ene Charlotte geven op hun websites en op hun sociale mediapagina's (Instagram) allerlei (des)informatie over anticonceptie. Het gebruik van hun sites wordt door artsen nadrukkelijk afgeraden, tenzij je graag zwanger wil worden.

Het is ieders vrije keuze een methode voor geboorteregeling te kiezen die bij hen past, het geven van de juiste informatie is daarbij van cruciaal belang.

ZWANGERSCHAP: ZWANGER WORDEN EN ZWANGER BLIJVEN

Influencers spelen tegenwoordig een vreemde rol waar het gaat om hormonale aspecten van vruchtbaarheidsproblemen.

- De osteopaat Danique van Aken in Horst beweert: 'Bij je vruchtbaarheid spelen hormonen,

doorbloeding en bewegelijkheid van baarmoeder en eierstokken een belangrijke rol. Wanneer deze bewegelijkheid verminderd is, door bijvoorbeeld een buik-, bekkenoperatie, ontstekingen of trauma's, kan dat de bevruchting belemmeren. Ook andere bewegingsbeperkingen kunnen de doorbloeding en bezenuwing in de weg staan. Als osteopaat ga ik op zoek naar deze bewegingsbeperkingen om op die manier voor optimale omstandigheden te zorgen.' Geen idee wat een osteopaat met handbewegingen/strijken zou kunnen bewerkstelligen. Voor een consult moet 90 euro worden betaald. Ze schrijft er gelukkig bij dat je vooral naar je arts moet luisteren bij vruchtbaarheidsproblemen.

- Ook osteopate Mariska Meulman, met praktijken in Haarlem en Heemstede, bazelt op haar website over de 'beweeglijkheid van baarmoeder en eierstokken.' Zij beweert voor 94 euro per consult met osteopathie die beweeglijkheid te kunnen beïnvloeden en zelfs de bewegingen van de hersendelen die met vruchtbaarheid te maken hebben te kunnen beïnvloeden!. Flauwekul, beweringen zonder enige wetenschappelijke basis.

- Anne Bonis, acupuncturiste in Utrecht, maakt het ook bont. Zij beweert dat met acupunctuur 'gestagneerde energie, meestal in de buik, weer in beweging kan komen'. Geen idee waar dit over gaat. Ze vraagt voor een consult 75 euro.

- Acupuncturisten Gilles Stoop en zijn echtgenote Yuhsin Chung met een praktijk in Utrecht en Rotterdam, hebben het op hun website over energiebanen die bij onvruchtbaarheid in de war zijn bij zowel mannen als vrouwen. Zij prijzen zich gelukkig dat ze deze niet bestaande energiebanen met hun naalden weer in het gareel kunnen krijgen. De consulten kosten tussen 71 en 91 euro. Hun onzinnige acupunctuur lijkt geen vetpot, want op de website wordt ook reclame gemaakt voor allerlei vakantiereisjes, kinderfeestjes, etc.

- In Goudswaard praktiseert Ina van Aniel. Ze zet klassieke homeopathie in bij 'onvruchtbaarheidsbehandelingen'. Ze gebruikt hiervoor 'homeopathische geneesmiddelen', in feite een verkeerde benaming, de middelen kunnen niets genezen. Haar vele wartaal op de site van haar beroepsvereniging Vereniging Homeopathie is moeilijk te volgen. Ze heeft het onder meer over samenwerking tussen hoofd en hart, over rouwverwerking en over migraine door gestold verdriet. Dit zouden volgens haar redenen zijn om niet zwanger te kunnen worden. De zaken zijn natuurlijk te verhelpen met homeopathische middelen.

- Jeroen Weegink, klassiek homeopaat in Oldenzaal, schermt met zijn verleden als operatie-assistent bij neurochirurgie en hartchirurgie, om aan te geven dat hij niet van de straat is en beter is dan andere homeopaten. Hij doet dit op zijn website, overigens met veel taalfouten. Hij raadt ook aan bij problemen een vruchtbaarheidsspecialist te raadplegen 'met als voordeel dat je dan vaak snel zwanger wordt'. Als die reguliere behandeling niet werkt 'kan homeopathie heel nuttig zijn', beweert hij. Hoe staat er niet bij. Een consult kost 99.50 euro.

We gaan nog even verder met kwakzalverij. Er zijn kwakzalvers met in hun behandelingspakket een lachwekkende Yoni-steambehandeling met kruiden. Vrouwen wordt geadviseerd de vagina (bedoeld wordt waarschijnlijk de vulva: de vaginawanden zitten gelukkig tegen elkaar en laten geen stoom toe) te stomen met een bad met een mengsel van kruiden en planten als hartgespan, donq quai, frambozenblad, rozenblad, salie, lavendel en monnikspeper. Dit mengsel zou vrouwen helpen zich 'te verbinden met hun vrouwelijkheid'. Volgens de firma Yonisteam.nl kan stomen "helpen verschillende klachten onder controle te krijgen zoals schimmelinfecties, vleesbomen, cysten, verklevingen, HPV, PMS, endometriosis, een te korte/ lange cyclus, vaginale droogte, blaasontsteking, jeuk, klonten en krampen tijdens de menstruatie, bruin bloedverlies rond menstruatie en problemen tijdens de seks. Ook kun je werken met een stoomplan wanneer je de vruchtbaarheid wilt vergroten, rond de menarche (eerste menstruatie van een meisje), wanneer je wilt stomen voor *womb healing*, algemene gezondheid en welzijn.' Isabelle Latreille, volgens haarzelf het 'gezicht achter Yoni-steam Nederland', heeft haar diploma facilitator gehaald bij steamy chick, een niet erkende on-line opleiding. Ze noemt het een uit de hand gelopen hobby die vrouwen helpt 'in hun kracht te komen'. Een 'starterskit', bestaande uit een houten wasmand en twee zakjes kruiden, kost 365 euro. De verkopers van deze zakjes met kruiden geven niet alleen toe dat er van deze onzin niets bewezen is, ze geven zelfs aan dat dit nooit is onderzocht.

Er zijn kwakzalvers die het slikken van allerlei kruidenmiddelen adviseren voor allerlei gynaecologische klachten. Ook hiervan is het nut niet bewezen en de veiligheid, het slikrisico, is niet vastgesteld. Zo maakt ene Janneke den Ouden (werkte lang bij de Koninklijke Schouwburg als coördinator Verkoop & Informatie), op de web-

site ZoZwanger, reclame voor allerlei dure kruiden die invloed zouden hebben op PMS, menstruatie, uithoudingsvermogen, libido, vasthouden van de conceptie, jeugdigheid van geslachtsorganen: Hoe verzin je het?.

En als je al zwanger bent, zou *gokshura* (voetangel of *Tribulus terrestris*), niet alleen helpen bij het rijpen van zaadcellen, maar ook vroeggeboorte tegengaan. Prijs: 17 euro voor 60 capsules. In de literatuur is hier geen enkel bewijs voor te vinden.

MENOPAUZE

Ook het einde van de vruchtbare jaren van de vrouw biedt ruimte voor veel kwakzalvers en kwakzalverij. Bij drogisterijen als Kruidvat en Etos staat het vol met kruiden die kunnen helpen bij 'klachten van de overgang', een slimme formulering zo vaag gekozen dat er geen wetenschappelijk bewijs voor nodig is. In veel overgangsgelateerde producten zit rode klaver, een bloemsoort met relatieve veel isoflavonen, hormoonachtige stoffen. Ze doen niet veel. Op de potten is echter niet te lezen dat het Nederlandse Bijwerkingencentrum (Lareb) het gebruik van rode klaver afraadt vanwege het risico op lever schade. Kosten: 50 euro per 60 tabletten van de firma Welvita.

Kruidvat verkoopt bijvoorbeeld het eigen merk Overgang. De capsules (9,69 euro voor 30 stuks) bevatten wilde yam, soja, zilverkaars en kuisboom. Wilde yam bevat voornamelijk vitamines, soja zou iets aan de botdichtheid kunnen doen (doet dat overigens pas in een veel hogere dosering), een positief effect van zilverkaars is onbekend maar er is wel een bewezen gezondheidsrisico; en over kuisboom is geen literatuur te vinden die het 'eeuwenoude gebruik' (tekst Kruidvat) bij overgangsklachten rechtvaardigt. De 'overgangs'-capsules van Etos, ook eigen merk (9,89 euro voor 30 stuks), bevatten soja en zilverkaars en salie. Voor een mogelijke werking van deze laatste toevoeging is ook geen bewijs. Bij de meeste drogisterijen en apothekers staat een display van A. Vogel vol met spullen waarop in hele kleine letters vermeld staat dat de wetenschappelijke onderbouwing nog bekeken wordt door de Europese gezondheidsautoriteiten: 'gezondheidsclaims in afwachting van Europese toelating'.

Ook kwakzalvers laten zich niet onbetuigd als het gaat om overgangsklachten. De eerder genoemde acupuncturisten Yilles Stoop en Yushin Chung maken op hun website uitvoerig reclame

voor hun acupunctuurbehandeling bij menopauzale klachten: ze schrijven gespecialiseerd te zijn in vrouwenklachten en beweren de “gestagneerde Qi (=energie, red)” te kunnen vrijmaken met hun naalden.

En ook de Praktijk Acupunctuur, met vestigingen in Hoofddorp, Breukelen, Nieuw Venneep, Voorburg, Rijswijk en Wassenaar, waar negen aanhangsters van Chinese kwakzalverij werken, beweert de hormoonhuishouding die tijdens de overgang in de war zou raken, in balans te kunnen brengen met acupunctuur. Hoe die naalden in hormonen worden geprikt, wordt niet duidelijk gemaakt.

Ook homeopaten weren zich kranig met producten als remedie bij de menopauze, middelen die nagenoeg geheel bestaan uit zuiver water: De Vereniging Homeopathie adviseert op de website Homeopathie.nl bijvoorbeeld het gebruik van bestanddelen uit de gedroogde inhoud van de inktbuidel van de zeekat, verdund tot onmeetbare hoeveelheden om de hormoonhuishouding te reguleren. De gebruikte kreet ‘hormoonhuishouding reguleren’ klinkt wetenschappelijk en is populair in de kwakzalverij. Het is zo algemeen en nietszeggend en niet te meten. Op de website van de vereniging staat een verwijzing naar een artikel uit 2008 van enkele Fransen over het

gebruik van homeopathische middelen tegen opvliegers in het tijdschrift *Homeopathy*. Een nietszeggend artikel: het betreft een observatieve studie zonder controlegroep. De resultaten zijn volledig te verklaren door het placebo-effect.

Het intikken van ‘homeopathie’ en ‘overgang’ in de zoekmachine van Google levert een trits aan homeopaten op. We stuiten bijvoorbeeld op Ilonka Woltering met de homeopathiepraktijk Simula in Huizen. Ze verwijst naar hetzelfde oude ‘onderzoek’ van Bordet dat geen bewijs levert. Woltering, met naar eigen zeggen een ‘goed luisterend oor’ prijst het gebruik van enige homeopathische korreltjes aan: ‘heel mild en toch heel krachtig’, Kosten 23 euro. Ze is naast klassiek homeopaat merkwaardig genoeg ook kindertolk, iets met luisteren naar kinderen. Haar prijs: 120 euro voor een lang ‘consult’ van 1,5 – 2 uur luisteren.

De conclusie is stevast dezelfde: geen enkel bewijs van effectiviteit.

Geen van bovenstaande kwakzalvers geeft op zijn website aan dat zijn behandelingen niet-bewezen effectief zijn en hooguit op placebo berusten. Over risico’s hebben ze het al helemaal niet.

Financiële schade is er altijd: je betaalt veel geld voor onzinnige adviezen en behandelingen. ●

Het Utrechtse onderwijs in kwakzalverij – een doorlopende sage

Yvonne Tak

De medische faculteit van de Universiteit Utrecht heeft al sinds jaren kwakzalverij in haar opleiding opgenomen. Tweedejaars studenten kunnen voor 7,5 studiepunten een tienweekse keuze-cursus volgen: Complementaire Zienwijzen in de Zorg.

We rapporteerden er al eerder over, toen een verbaasde student ons de studiegids van 2018/2019 toestuurde. De docenten zijn veelal praktiserende behandelaren en de coördinatie van het vak was toen in handen van Casper Post Uiterweer, gepensioneerd huisarts verbonden aan het antroposofische gezondheidscentrum Therapeuticum Utrecht. In de lijst met docenten domineren antroposofen en homeopaten.

In de cursus worden hoorcolleges en werkcolleges over acupunctuur, homeopathie, antroposofische geneeskunde en *integrative medicine* gecombineerd met een meeloopstage in een niet-reguliere praktijk.

VERBETERING?

Na een brief aan de toenmalige decaan, waarin wij aandroegen op het opheffen van die uitbijter in het curriculum, is er door bestuursleden van de vereniging in 2019 een constructief gesprek gevoerd met Berent Prakken, toenmalig decaan a.i. en wijlen Tineke Westerveld, toenmalig coördinator onderwijs van de Utrechtse faculteit. Er werd

beloofd het blok onder de loep te nemen en de inhoud te verbeteren. Ter verhoging van het wetenschappelijk gehalte van de cursus is er door het VtdK-bestuur, na lange aarzeling, een aanbod gedaan om één of meer colleges met wetenschappelijk verantwoorde inhoud te verzorgen.

Als aanloop naar de verbetering is besloten dat er bij alle colleges een tweede ‘docent’ aanwezig moest zijn, ter observatie van het college. Hieruit bleek dat sommige colleges echt niet door de beugel konden, en zo viel er al eens een docent af. Tevens kreeg Casper Post Uiterweer als coördinator gezelschap van Roos de Jonge, een reguliere docent van de medische faculteit, die niet op kwakzalverssympathieën betrappt kon worden.

EN TOEN: EEN NIEUW RAAMPLAN EN COVID

In het voorjaar van 2020 werd er voor het medische onderwijs aan het UMCU een nieuw raamplan geschreven, met daarin nieuwe leerlijnen, nieuwe onderwijsblokken en nieuwe prioriteiten. Er werd al in een vroeg stadium bekend dat het keuzebok er wellicht niet meer in zou passen. Dat

leek de goede kant op te gaan. Later dat jaar liet vice-decaan Berent Prakken (hoogleraar immunologie), verantwoordelijk voor het onderwijs, zelfs weten dat het UMCU definitief was gestopt met het keuzeblok Complementaire zienswijze in de zorg. De aanleiding die hij meldde was de immense inspanning die nodig was om gedurende de pandemie het (afstands)onderwijs door te laten gaan, maar mogelijk heeft het raamplan de keus ook makkelijker gemaakt.

In het najaar van 2020 werd het UMCU in de persoon van hoofdbestuurder Arno Hoes, decaan en voorzitter van de Raad van Bestuur wegens het keuzevak genomineerd voor de Meester Kackadorisprijs. De prijs ontging de leiding van deze faculteit, die als enige in Nederland zijn nog piepjonge medisch studenten blootstelt aan kwakzalvende artsen alsof dat de gewoonste zaak van de wereld is.

EEN VERRASSING

En toen kwam er in februari 2022 het tamelijk opzienbare bericht dat de cursus toch een doorstart zou maken. Post Uiterweer bleek contact te hebben gezocht met de nieuwe onderwijsdirecteur Annet van Royen-Kerkhof en die is vervolgens akkoord gegaan met herinvoering van het vak. Annet van Royen-Kerkhof is kinderarts-immunoloog/reumatoloog en treft helaas in haar spreekkamer te veel ouders die zich laten overhalen hun kinderen bloot te stellen aan niet-reguliere behandelwijzen. Het doel van het 'vernieuwde' vak is volgens haar niet om de jongelui te bekeuren, maar hen te informeren en ook te wapenen tegen kletspraat.

Om dit doel te bewaken werd er een regulier docent van de faculteit, de historicus Frank Huisman, als coördinator toegevoegd aan het blok. Ook werden de colleges geobserveerd, dit keer door Freek Hoebeek (coördinator keuzestages) en Isabel Thunnissen (senior docent) en alweer viel er een 'docent' af. Daarnaast werd de verplichte cursus mindfulness-technieken facultatief - waarop veel studenten afhaakten na enkele bijeenkomsten.

Ter aanvulling van het wetenschappelijk gehalte van de cursus heeft wederom een VtdK-bestuurslid van de vereniging enkele colleges over klachten en toezicht (mede over de rol van IGJ, ook in het kader van de wkgz), placebo & nocebo en fytotherapie gegeven. Bij dat laatste onderwerp moet gezegd worden dat het bestuurslid die kruiden natuurlijk niet toepast op echte patiënten, aangezien de effectiviteit zeer gering is

(en slecht onderbouwd) en de risico's daar vrijwel nooit tegenop wegen.

Wat elke keer weer opvalt is dat steeds een groot deel van de colleges wordt gegeven door praktiserende niet-regulier behandelaren. Maar daar staat tegenover dat er wel paneldiscussies zijn onder leiding van (reguliere) wetenschappers uit de kliniek – een eenvoudige manier om de reguliere geneeskunde onder de aandacht van de studenten te brengen. Dat de reguliere en de alternatieve geneeskunde elkaar vaak tegen spreken, is een probleem waardoor deze nog jonge mensen in verwarring kunnen worden gebracht, een probleem overigens dat in het verdere verloop van de opleiding veelal spontaan zal worden opgelost.

Binnen de cursus wordt de literatuur voor het verplichte referaat verstrekt door coördinator Post Uiterweer. Studenten mogen niet zelf kiezen en krijgen een vermoedelijk pro-kwakzalverij artikel toegeschoven dat ze moeten bespreken. De vereniging krijgt geen toegang tot deze literatuur, zelfs niet het bestuurslid dat de colleges verzorgt.

SFEER ONDER DE STUDENTEN

Wat tijdens de colleges het bestuurslid van de vereniging opviel is dat sommige studenten volledig geloven in niet-reguliere behandelingen en dat er negatief wordt gesproken over de wetenschap en over de reguliere geneeskunde. Het keuzevak trekt kennelijk een bepaalde groep studenten aan en weet hun denkbeelden niet te corrigeren, lijkt het. Zelfs als dit maar enkele studenten betreft, wordt met dit blok de ongewenste aanwas van nieuwe alternatieve artsen veiliggesteld.

PENSIOEN, EEN MOOI UITZWAAIMOMENT?

In april 2023 ging de cursus last minute niet door wegens (ernstige) ziekte van de coördinator. In september van dat jaar ging de andere coördinator, de historicus Frank Huisman met pensioen en dat leek een prachtige reden om de cursus nu maar eens definitief te stoppen. Er werd door Post Uiterweer na zijn herstel wel naarstig naar een opvolger gezocht en dat was niet eenvoudig.

Toch nog een doorstart

Een opvolger voor Post Uiterweer werd gevonden in Christine Huntjens, antroposofisch huisarts die werkt in het gezondheidscentrum Thera-

peuticum Artemis te Amersfoort. In dit gezondheidscentrum werken huisartsen, fysiotherapeuten, een kunstzinnig therapeut, een manueel therapeut, een natuurvoedingskundige en een euritmitherapeut, allemaal vanuit het antroposofisch mensbeeld, volgens de website. Dit betekent dat er in 2024 alsnog een keuzeblok kwakzalverij zal worden gegeven.

De opvolger voor Frank Huisman werd Freek Hoebeek, die al eerder in beeld was, toen als coördinator van de keuzestages. Freek Hoebeek is goed op de hoogte van de historie van de cursus en kent ook onze zorgen rondom de cursus. Nu maar afwachten wat deze twee nieuwe coördinatoren verder voor elkaar kunnen krijgen.

WAT IS OOK ALWEER ANTROPOSOFISCHE GENEESKUNDE?

Over de antroposofische huisartsenzorg in het Therapeuticum Artemis wordt gemeld: 'De antroposofische huisarts verbindt de reguliere geneeskunde met de holistische, antroposofische visie. Ziekte is in zijn ogen meer dan alleen een hinder-

lijk bedrijfsongeval dat zo snel mogelijk de wereld uit moet, het liefst via een vast protocol of een standaardbehandeling.' De waarde van zorgstandaarden wordt hier dus vlotjes ontkend, zodat de patiënt zo lang mogelijk kan 'genieten' van de ziekte.

Daarnaast staat er: 'Ziekte kan een ingrijpende betekenis hebben in iemands leven, maar kan tegelijkertijd ook een nieuwe ontwikkeling mogelijk maken. De antroposofische arts houdt meer rekening met individuele aspecten van ziekte, met als doel persoonlijke ontwikkeling en autonomie te bevorderen; hij stimuleert de patiënt om ook zelf verantwoordelijkheid te nemen in het genezingsproces.'

Ziekte kan dus blijkbaar leiden tot persoonlijke groei en als de patiënt niet geneest, heeft hij of zij wellicht niet genoeg deelgenomen aan het genezingsproces. Het is een treurig feit dat ook in 2024 binnen de muren van een medische faculteit pogingen worden gedaan om de medische jeugd te bederven door het propageren van de primitieve en meer dan honderd jaar oude inzichten van Rudolf Steiner. ●

Tom de Wal van Frontrunners grossiert in nepgenezingen

Broer Scholtens

De snelgroeïende religieuze organisatie Frontrunners hanteert nepgenezingen als verdienmodel. Jomanda 2.0 is opgestaan

Jelthe Kloens, praat recht wat krom is. De 21-jarige leerling-prediker uit Kampen, naar eigen zeggen ook visionair, claimt tijdens gebedsgenezingsdiensten mensen van scoliose te hebben genezen, scheefstand bij mensen met een – al dan niet vermeend – beenlengteverschil te hebben hersteld waardoor hun chronische rugpijn verdween. Ook zou hij mensen uit hun rolstoel hebben gekregen: genezen waardoor de rolstoel niet meer nodig was. Bij Kloens zijn wonderen de wereld niet uit en merkwaardig genoeg zijn er veel mensen in volle zalen die zijn nepgenezingen lijken te geloven. <https://www.instagram.com/jelthekloens/>

Kloens heeft als discipel/leerling het nepgezingskunstje geleerd van Tom de Wal, oprichter/eigenaar van de Frontrunners, een snelgroeïende geloofsorganisatie gevestigd in Werkendam, in het Zuid-Hollandse deel van de bible belt. <https://frontrunners.com/nl/over-ons> Zijn sektarische 'kerk', in 2016 opgericht, organiseert bijeenkomsten door het hele land. 'Genezingen' zijn er schering en inslag, als we de beelden op diverse *YouTube*-filmpjes van Frontrunners mogen geloven. <https://www.youtube.com/c/Frontrunners-Ministries/videos> Op de website van het geloofsbedrijf lezen we: 'Mensen staan op uit rolstoelen,

oren gaan open en metalen platen en schroeven verdwijnen onder de kracht van God.' De Wal en Kloens beëindigen hun succesvolle 'genezingsact' steevast met een blij juichend 'halleluja, amèn', waarna toekijkend publiek begint te juichen, te joelen en te dansen. <https://frontrunners.com/nl/activiteiten/events/genezingsdiensten> Soms rollen er mensen schreeuwend over de vloer als bewijs dat vermeende demonen uit het lichaam zijn verdwenen. De Wal moedigt het circus aan met handwegingen: halleluja.

De Wal ging jaren geleden samen met zijn vrouw en medeprediker Femke naar de VS om daar van al even schreeuwerige hand-opleg predikers het kunstje 'nepgenezen' te leren. Rodney Howard-Browne, voorganger van de River Church in Tampa, Florida, is een van die geraadpleegde predikers. https://en.wikipedia.org/wiki/Rodney_Howard-Browne De Wal leerde er preken, citeren uit bijbelteksten met de bijbehorende verwijzingen als Marcus 16, kreeg er een cursus oeverloos praten als Brugman en leerde er handopleggen en geld inzamelen. <https://levenmetgodendebijbel.nl/frontrunners-rodney-howard-browne/> Tom de Wal zijn favoriete bijbeltekst is Marcus 9:23: 'Alles is mogelijk voor wie gelooft'.

De Wal en zijn al net zo overenthousiaste disci-

Tom de Wal

pel Kloens trekken volle zalen met honderden dansende, zingende, juichende en 'blijde' mensen, opvallend veel jongeren. <https://frontrunners.com/nl/agenda> De belofte van de genezingsvoorgangers luidt: 'demonen die ziektes veroorzaken jagen we eruit, zieken worden genezen.' Wie de vele *YouTube*-filmpjes van bijeenkomsten van De Wal en van discipel Kloens op het Frontrunners-kanaal bekijkt, ziet nepgenezingen die serieus geloven degraderen tot een humorloos aftreksel van shows van illusionisten als Victor Mids of Hans Kazan. <https://www.youtube.com/channel/UCefMzX2r-j62keis8qfxzDzA>

Frontrunners kwalificeert zich als een 'nieuwe religieuze stroming'. De Frontrunners-acts tonen echter weinig respect voor geloof, kwakzalverij is een betere kwalificatie van de nepgenezingen; bedrog zou ook een aanduiding kunnen zijn. Het verdienmodel van Frontrunnerseigenaar Tom de Wal, donateurs en giften, lijkt op dat van Hoekendijk, Maasbach, Zijlstra en van Jomanda, die bijna dertig jaar geleden in de Evenementenhal in Tiel wekelijks druk bezochte healing-bijeenkomsten organiseerde. Haar show van indertijd vertoonde gelijkenis met de 'genezings'-bijeenkomsten van Frontrunners-baas Tom de Wal nu. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Jomanda>

De evangelist uit Werkendam is niet bang om op het scherpst van de snede op te treden, schrijft hij op zijn website. <https://frontrunners.com/nl> Zijn quasi-genezingsclaims zijn daar het ultieme voorbeeld van. In Groningen genas hij twee slechthorende kinderen (vanaf hun geboorte). Die vertellen De Wal weer te kunnen horen na zijn ingrijpen. In dezelfde sessie laat hij een stalen pin verdwijnen uit een voet van een mevrouw. 'Jezus

geneest', roept hij. <https://www.youtube.com/watch?v=XU1tv1VnM8U>

Op een *YouTube*-filmpje van juni 2022 van een genezingsdienst in Hoogezand zien we een man die een armlengteverschil heeft van tien centimeter, heeft De Wals gemeten. Een handoplegging verder, onder het gejuich van 'in Jezus naam', is de kortere arm aangegroeid en is de lengte van beide armen gelijk, laat genezer De Wal de zaal weten. Gejuich, geloof en gezang is zijn deel. <https://www.youtube.com/watch?v=1YN3ZnA9Dkw> Onder het filmpje op *YouTube* staat tussen de juichende reacties ook een kritische noot: 'Dat men dit zo mag doen voorkomen zonder strafrechtelijke gevolgen kan ik niet begrijpen.' En enkele juichende reacties verder: 'Waarom worden alle kritische reacties verwijderd?'

Ook op de *Instagram*-pagina van de Frontrunners staan filmpjes van nepgenezingen. <https://www.instagram.com/p/C3u50pbtG9f/> Op een van die filmpjes horen we Tom de Wal, staande bij een jongen op de eerste rij, een volle zaal uitleggen: 'Deze jongen heeft een darmaandoening waardoor hij altijd buikpijn krijgt; als hij wat eet, straalt dat uit naar zijn gewrichten. Hij heeft verder knieklachten waardoor hij zijn knieën niet pijnvrij kan bewegen.' De jongen van begin twintig, vermoedelijk ingehuurd, heeft het in zijn gesprek met De Wal over een 'voor mijn gevoel kapotte knie.' Prediker De Wal vraagt hem of hij gelooft dat Jezus hem kan genezen waarna de act begint. De Frontrunners-baas roept tegen de zaal dat hij 'de autoriteit over zal nemen van de ziekte en van de pijn in zijn darmen, in de naam van Jezus.' Hij legt daarna zijn hand op de borst van de jongen en roept 'ga maar bewegen, ga maar

rennen'. De jongen staat op en rent een rondje door de juichende, zingende de zaal. 'THERE IS A HEALER IN THE HOUSE!', schrijft De Wal in kapitalen op zijn *Instagram*-pagina, naast het filmpje met dit 'nepwonder'.

De Wal grossiert in nepgezingen. Op een *YouTube*-filmpje vertelt hij een vrouw die zegt al jarenlang last te hebben van schouderpijn dat hij ziet dat haar armen ongelijk van lengte zijn. Hij vraagt haar beide armen tegen elkaar aan te houden en wijst vervolgens op het (vermeende) verschil tussen de vingertoppen in de ene en die in de andere arm, een verschil van zo'n twee centimeter is te zien. De Wal raakt haar met zijn handen aan en schreeuwt richting zaal: 'Ze voelt het, de kracht van God.' En plots is het lengteverschil verdwenen en demonstreert de mevrouw haar armen weer te kunnen draaien. Wat ze daarvoor niet kon, zo vertelt ze. Ook haar schouderpijn is verdwenen, bevestigt ze. www.youtube.com/watch?v=iWAd1g0r5jo Het zoveelste niet te controleren wonder van De Wal.

Frontrunners is actief op de sociale media. Het bedrijf heeft tientallen mensen in dienst onder meer voor het vullen van de pagina's op *Facebook*-, *TikTok*-, *LinkedIn*- en *Instagram*. Op de pagina's zijn filmpjes te zien van verschillende bijeenkomsten in het land waar De Wal onstuitbaar predikt en bijbelteksten de zaal in slingert. Hij lardeert die met nepgezingen, handopleggingen en aanrakingen. 'Halleluja', hoort daar stevast als begeleidende tekst bij.

In een recent bericht op zijn *Facebook*-pagina vat De Wal, zittend in zijn auto, de successen van een *Revival*-week eind februari in Twente als volgt samen: '900 bezoekers en een gigantisch aantal grote wonderen tijdens de genezingsbijeenkomst. Een vrouw met een hersenbloeding die niet kon lopen en die vervolgens door de zaal rende, een mevrouw uit Canada met een lichaam vol pijn. Ze kon niet lopen maar genas en alle pijn verdween. Wonder na wonder. Mensen met stalen platen, schroeven in hun knieën, die weer konden springen', vertelt hij opgewonden. www.facebook.com/frontrunnersministries/ Op de *Instagram*-pagina van Frontrunners is iets meer te zien over de 'mevrouw met de hersenbloeding'. www.instagram.com/p/C3sRmKSoSh4/ Hij roept haar het podium op een vertelt de zaal: 'Gisteravond tijdens de genezingsdienst genas ze volledig en kon ze weer lopen en rennen.' Waarna de vrouw ter illustratie van het 'wonder' een extra rondje gaat rennen. Op zijn *Facebook*-pagina meldt hij nog over die Frontrunners-week in Twente: '11 dopelingen, 20 bekeerlingen en tallo-

ze genezingen! Dove oren gingen open, benen groeiden gelijk, metalen platen en pinnen verdwenen en de schade van hersenbloedingen werd ongedaan gemaakt!' <https://www.facebook.com/frontrunnersministries/> De streng christelijke website *Revive* deed er verslag van. <https://revive.nl/revival-week-twente-frontrunners-opwekking-begint-bij-jou/Bij> de vele bezoekers is er geloof in de nepwonderen. Onbegrijpelijk, het is schandelijke flauwekul en onderdeel van een verdienmodel met 'geloof' als publieks- en geldtrekker.

De Wal, een met zichzelf ingenomen man, is door zijn kwakzalverachtige genezingen een fenomeen geworden. Frontrunners heeft de landelijke media bereikt. Zo ging een verslaggever van *PowNed* een jaar geleden undercover naar een bijeenkomst van Frontrunners en zag verschillende nepgezingen, zonder overigens die conclusie te trekken. <https://www.youtube.com/watch?v=AWM87oUEncXc> En ook de meer serieuze media besteden aandacht aan de 'genezer' uit Werkendam. In februari ging journalist Toine Heijmans van *De Volkskrant* naar een van de genezingsbijeenkomsten in het Twentse Amt Delden, in een zaal met achthonderd man. Zijn verslag begint met de fraaie zin: 'De BMW die hij van God kreeg staat met de neus naar voren geparkeerd bij het christelijke conferentiecentrum, waar Tom de Wal een week lang voorgaat met genezings- en bevrijdingsdiensten.' <https://www.volkskrant.nl/columns-van-de-dag/er-zal-altijd-behoefte-zijn-aan-leiders-die-eenvoudigewonderen-beloven-b52278272/> Heijmans eindigt zijn zaterdagcolumn met de zin: 'En als de avond ten einde is, keren de mensen tevreden terug naar huis, waar ze vast door nieuwe demonen worden opgewacht.'

Omroep Brabant, dicht bij het vuur, volgt Frontrunners op de voet en heeft de afgelopen jaren verschillende tv-uitzendingen aan de organisatie gewijd. <https://www.omroepbrabant.nl/zoeken?query=frontrunners> Drie jonge journalisten, Ilse Schoenmakers, Sanne Hoeks en Loes Krabben, wijden er een podcast aan onder de kop 'Op Hoop Van Zegen'. <https://www.omroepbrabant.nl/podcast-op-hoop-van-zegen> Ze hebben enkele diensten van de Frontrunners bezocht en doen verslag van het dansende gedoe in onder meer de zaal in Werkendam, de thuisbasis van de Frontrunners waar ook het kantoor is gevestigd. 'Om met eigen ogen te zien wat er gebeurt', schrijven ze. <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/2832200/frontrunners-bouwt-vanuit-werkendam-aan-religieus-online-imperium>

In de zaal in Werkendam kunnen tweehonderd man. Het verdienmodel vraagt inmiddels om een grotere zaal. Tom de Wal wil gezien de explosieve groei van zijn bedrijf naar het tienvoudige en heeft plannen voor de bouw van een megalomaan gebouw in het Brabantse dorp Dussen, zijn geboortedorp in de buurt van Werkendam, ook in de bible belt. In het langwerpige gebouw moeten '90 kantoorplekken, klaslokalen, studio's (bijbelschool.tv) en zalen komen', is zijn plan. <https://frontrunners.com/nl/nieuwbouw> De bouwkosten worden geschat op twaalf miljoen euro, te financieren uit boekenverkoop en giften die tijdens de vele genezingsdiensten in Werkendam en in het hele land worden opgehaald. De Wal heeft megalomane trekjes: het nieuwe gebouw moet een gouden gevel krijgen, een soort poort naar de hemel, meldt het *Algemeen Dagblad*. www.ad.nl/binnenland/tom-de-wal-wil-in-brabants-dorpje-voor-12-miljoen-euro-religieus-centrum-bouwen-van-121-meter-lang-aa21812d/ Niet iedereen in Dussen zit te wachten op de bouw van de reuzetempel vanwege de verwachte drukte en het lelijke ontwerp.

<https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/4389134/buurt-ziet-komst-van-enorm-religieus-centrum-niet-zitten-wij-willen-rust> Er is een bouwvergunning aangevraagd. De optimistische Frontrunners-gemeenschap hoopt het gebouw in 2025 in gebruik te kunnen nemen.

Het explosieve karakter van Frontrunners vertaalt zich in een spel van grote getallen. Op de website van het bedrijf lezen we dat er de afgelopen jaren 'meer dan 700.000 gratis boeken zijn verspreid, meer dan vier miljoen mensen zijn bereikt via sociale media, vijftienduizend mensen de online bijbelschool hebben gevolgd en duizenden mensen tijdens genezingsdiensten zijn genezen van kanker, doofheid, spierverswaaktes en verlammingen.' Voor gelovigen en niet-gelovigen: het staat echt op de website van 'genezer' De Wal. <https://frontrunners.com/nl/nieuwbouw>

Blufpoker, onzinverhalen, kwakzalverij à la Jomanda. Het is een vergelijking die vaak wordt gehanteerd, een vergelijking die evangelist Tom de Wal een belediging vindt, laat hij weten in een *YouTube*-filmpje. 'Ik de nieuwe Jomanda, de kwalificatie is een belediging voor het evangelie', zegt hij waarna er een onbegrijpelijk kletsverhaal volgt, gelardeerd met bijbelteksten en dito verwijzingen.

<https://www.youtube.com/watch?v=Kscy-LAc27Jk>

Tom de Wal roept de vergelijking met Jomanda over zich af. Een navrant voorbeeld daarvan is te horen in een gesprek dat de journalisten van

Omroep Brabant in hun podcast hadden met Sebastiaan Paap wiens vrouw Natalie ervan overtuigd was dat ze met de hulp van God kon genezen.

[view.genial.ly/63eb497a6f464f001766ad75](https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/4390827/vereniging-tegenkwakzalverij-woedend-op-brabantse-gebedsgenezer)

Paap vertelt dat toen bleek dat Natalie uitgezaaide borstkanker had, ze zich volledig op het geloof stortte. Ze bezocht een genezingsdienst van De Wal en onder druk van de mensen waarmee ze deze dienst bezocht, besloot ze te stoppen met haar pijnmedicatie. <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/4390827/vereniging-tegenkwakzalverij-woedend-op-brabantse-gebedsgenezer> In de podcast vertelt Paap hoe Natalie zichzelf verloor in filmpjes van de religieuze organisatie Frontrunners waarin teksten voorbij komen als: 'God is de beste dokter die er is' en de boodschap 'als je niet bent genezen, heb je niet hard genoeg geloofd.' Toen Natalie een genezingsdienst had bezocht en de volgende dag toch weer pijn voelde en besloot pijnmedicatie te nemen, kreeg ze via WhatsApp te horen dat ze niet terug moest grijpen op pijnmedicatie, omdat dit geen middel van God is. Ze zou door het geloof genezen worden, vertelt Sebastiaan Paap. In 2012 overleed zijn vrouw.

Michiel Hengeveld, bestuurslid van de Vereniging tegen de Kwakzalverij en gepensioneerd psychiater, kwalificeert dit gedrag van Frontrunners-predikers als schandelijk: <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/4390827/vereniging-tegenkwakzalverij-woedend-op-brabantse-gebedsgenezer> 'Dit is vreselijk, zo iets maakt me hels', zegt hij in de podcast van Omroep Brabant. 'Een vrouw die onder druk van anderen besluit om te stoppen met het nemen van pijnmedicatie. Natuurlijk heeft ze daar zelf voor gekozen, maar als je ongeneeslijk ziek bent, ben je heel wanhopig.'

Hengeveld: 'Wanneer iemand steun haalt uit het geloof in die laatste, moeilijke periode, is dat natuurlijk heel fijn. Maar wanneer er expliciet wordt gezegd: stop met pijnmedicatie, dan is dat heel kwalijk. In dit geval gaat het om palliatieve zorg die de laatste periode wat dragelijker kan maken. Nu heeft deze vrouw helse pijn gehad en dat was niet nodig geweest.'

Volgens Hengeveld zou de wetgeving rondom wie wel en geen medische adviezen mag geven, strenger moeten worden. 'De politiek heeft een hele coulante houding ten opzichte van kwakzalverij. Het is net als met het alcohol- en rookbeleid, men gaat ervanuit dat mensen zelf weten wat goed voor hen is. Maar in deze situatie gaat het om wanhopige mensen die makkelijke slachtoffers zijn.'

De Frontrunnersaanpak doet ook Hengeveld denken aan het ‘genezend’ medium Jomanda (echte naam Joke Daman). Jomanda kwam in opspraak vanwege de dood van Sylvia Millecam. De bekende actrice had borstkanker. Ze had geen vertrouwen in een reguliere behandeling en zocht haar heil bij kwakzalverartsen en bij Jomanda. Millecam overleed in 2001. De twee artsen – René Broekhuijse en Erik Dankmeijer – werden pas na een rechtsgang van meer dan tien jaar, rechtbank in, rechtbank uit tot aan de Hoge Raad uit hun artsenambt gezet. <https://www.kwakzalverij.nl/nieuws/hoge-raad-handhaaft-eerdere-straffen-in-zaak-millecam/> In 2009 werd ‘genezeres’ Jomanda, na jaren juridische getouwtrek, onder meer in gang gezet door de Vereniging tegen de Kwakzalverij, vrijgesproken. Jomanda had inmiddels, vooruitlopende op de definitieve uitspraak, de benen genomen naar Canada. <https://www.kwakzalverij.nl/tijdschrift/tijdschrift-archief-2022/jomanda-leeft-nog/>

FRONTRUNNERSDISCIPEL JELTHE KLOENS

De eerder genoemde 21-jarige Jelthe Kloens uit Kampen is een van de veelbelovende discipelen van Tom de Wal. Sinds september 2023 zit hij op de *Revival & Ministry school* van de Frontrunners. Daar wordt hij opgeleid tot prediker, genezer en geldbinnenhaler. <https://www.fulltimebijbelschool.nl/> Kloens loopt mee met ‘de bediening Van Tom en Femke de Wal van Frontrunners Ministries’, schrijft hij in Frontrunners-jargon. Dit betekent vier dagen per week op school en af en toe de organisatie van een eigen genezingsdienst. De eerste aanzetten van een eigen goedlopende winkel zijn er. Twee jaar geleden deed de streng christelijke website Revive verslag van de eerste nepgenezingen van Kloens. Volgens het bericht zou hij in een streekbus naar Zwolle een moslima van een bult en trillende hand hebben verlost. ‘Na acht seconden verdween de bult en stond haar hand stil!’, tikte *Revive*-eigenaar/journalist Dick Bos op uit de woorden van Jelthe Kloens. Zijn zoveelste nepgenezing. <https://revive.nl/jelthe-bidt-in-de-bus->

Jelthe Kloens

voor-moslimvrouw-en-god-geneest-haar/

Kloens is oprichter van Schud de plaats. <http://schuddeplaatsen.nl/> Deze organisatie haalt geld op voor het onderhoud van Kloens en organiseert evenementen, met Kloens als voorganger/prediker/genezer’. <https://www.praiseteam.nl/> Zo hield hij in juli vorig jaar een twee uur durende bijeenkomst in een volle Burgwalkerk in Kampen, schrijft de lokale Kampener krant *De Burgwal*. www.brugnieuws.nl/nieuws/algemeen/278807/de-burgwal-in-juli-decor-van-grootse-genezing-en-bevrijdingsdiensten De regionale krant *De Stentor* deed er vervolgens kond van. <https://www.destentor.nl/kampen/bevrijden-en-genezen-in-de-burgwalkerk-in-kampen-ik-kon-opeens-weer-lopen~a5d4e7c6/> Kloens heeft onder het artikel op de website van de krant een opmerking geplaatst, genezingsresultaten samenvattend: ‘Dove oren gingen open, botten kwamen op de juiste plek terecht, oorsuizen verdwenen en vele demonen verlieten mensen. Wat bij artsen onmogelijk is, is mogelijk bij God.’

Met daaronder ook een kritische noot: ‘En dit is inderdaad kwakzalverij en ordinaire geldklopperij, dat is het zeker omdat de bezoekers een kans krijgen via een QR-code een donatie te doen.’

Kloens is op zaterdag 6 januari opnieuw los gegaan tijdens een bijeenkomst in een loods in Nijkerk, in opnieuw de bible belt. <https://revive.nl/jelthe-kloens-22-organiseert-zaterdag-holy-spirit-night-in-nijkerk-en-is-hoofdspreker-de-rivier-van-god-gaat-mensen-vrijzetten/> Het was een drukke avond, als we de verslaggeving van Kloens op zijn Facebook-pagina mogen geloven. Hij schrijft: ‘Driehonderdvijftig bezoekers waren er. We hebben deze avond negen mensen mogen dopen, er vonden tientallen genezingen plaats en er werden ruim honderd mensen bevrijd van demonen.’ Zijn grootste truc die avond is het verlenen van armen en benen, hij kan het in zalen en ook buiten op straat. In de naam van Jezus kom gelijk, spreekt hij in de zaal in Nijkerk een vrouw – eigenlijk haar benen – toe. De vrouw zegt ongelijke benen te hebben of beter geformuleerd, Kloens praat haar ongelijk benen aan. Het succes is er niet minder op. Na Kloens handoplegging zijn de benen gelijk en vertelt de vrouw dat haar onderrugpijn – na anderhalf jaar – is verdwenen. Halleluja. <https://www.youtube.com/c/jelthe-kloens> De truc herhaalt hij bij een meisje op straat. <https://www.instagram.com/p/C2xuCauL2ze/> Op zijn YouTube-pagina en op zijn Facebook-pagina zijn filmpjes te zien van zijn vele nepgenezingen en ook op Instagram laat hij zich niet

onbetuigd. https://www.instagram.com/jelthe_kloens/ <https://www.facebook.com/profile.php?id=61555834359448> 'Bovennatuurlijk ingrijpen, demonen gaan er uit', is de omschrijving van prediker Kloens. Op zijn *Facebook*-pagina meldt hij over een recente genezing tijdens een Front-runners-bijeenkomst in Goes: 'Ik mocht voor deze vrouw en haar familielid bidden, ze waren beiden doof en konden niet horen zonder gehoorapparaten. Bij beiden gingen de oren open en kunnen volledig horen!' <https://www.facebook.com/profile.php?id=61555834359448>

Kloens laat merken enigszins geobsedeerd te zijn door lengteverschillen. Hij schrijft: 'Vanmorgen geïnterviewd door een studente van de VU Amsterdam. Ze doet onderzoek voor haar master naar christelijke mensen die groot bereik hebben

op sociale media. Tijdens het interview met een goede bak koffie in de binnenstad van Kampen bleek ze zelf genezing nodig te hebben want het viel me op dat ze schreef stond. Lang verhaal kort, haar armen en benen stonden ongelijk en groeide in rap tempo aan in Jezus naam. Haar lichaam stond recht en ze ervoer de kracht van God!

Jelthe Kloens is een fanatiek mannetje. 'Als hij iets in zijn hoofd heeft, dan doet hij het ook', zegt zijn moeder in januari 2010 tegen een verslaggever van *De Stentor* die verslag doet van de nieuwsjaarsduik van de toen achtjarige Jelthe in het ijskoude Noordzee-water bij Katwijk. 'Het is een echte doorzetter'. <https://www.destentor.nl/kampen/jelthe-8-trotseert-kou-voor-goede-doel~a3beb740/> ●

Alweer: herseninfarct na manipulatie van de nek. En nog een

C.N.M. Renckens

'The basic principle, and the principles of chiropractic which have been developed from it are not new. They are as old as the vertebrae... I am not the first person to replace subluxated vertebra, for this art has been practiced for thousands of years.'

Daniel D. Palmer, grondlegger van de chiropraxie

Medio 2023 trof de secretaris in de mailbox een melding aan van de Utrechtse advocaat Dennekamp, die ons suggereerde om de VvAA-rechtsbijstandsverzekering te nomineren voor de Meester Kackadorisprijs 2023 omdat deze een manueel therapeut had bijgestaan, die met nekmanipulaties een vaatletsel en een herseninfarct had veroorzaakt. De uitspraak in die casus dateerde al van juli 2023, maar hij werd pas medio december gepubliceerd op de website van *LSA-Letselschade Magazine* [RBNHO 050723]. Enige weken later stond de uitspraak ook op de website De Rechtspraak.

CASUS 1

De zaak in het kort: (eiseres, de patiënte) heeft zich met nek- en hoofdpijnklachten gewend tot de praktijk De maatschap waar (X, de manueel therapeut) als manueel therapeut en fysiotherapeut werkzaam is. Tijdens een tweede bezoek op 10 augustus 2021 heeft (X) een hoog cervicale manipulatie toegepast (het 'kraken' van de nek). Het slachtoffer] verwijt (X) dat hij die behande-

ling zonder medische indicatie en zonder overleg met haar heeft verricht. Direct na de behandeling is er bij het slachtoffer een dissectie van de halsslagader opgetreden en is vervolgens een herseninfarct ontstaan. Zij wijt dit aan fouten van (X) en vordert in een civiele procedure vergoeding van de schade. De rechtbank oordeelt dat (X) bij zijn werkzaamheden niet de zorg van een goed hulpverlener in acht heeft genomen, omdat de tractiemanipulatie die hij bij [eiseres] heeft verricht niet geïndiceerd was volgens de geldende professionele standaard. (X) is aansprakelijk voor de schade die (eiseres) als gevolg van deze behandeling heeft geleden. (X) en VvAA zijn gehouden de schade te vergoeden. De hoogte van het betalen bedrag is nog onderdeel van het vervolg op deze uitspraak.

De behandelingen vonden plaats in augustus 2021 en de dagvaarding dateert van november 2022. Besloten werd de zaak voor te leggen aan de meervoudige kamer. Op 24 mei 2023 heeft de mondelinge behandeling plaatsgevonden. Op de zitting is verschenen onder meer het slachtoffer, bijgestaan door mr. G.H.B. Andriol en de manueel therapeut met zijn raadsman. Toegezegd werd dat

het vonnis op 5 juli 2023 zou worden uitgesproken.

Tijdens de procedure werden de volgende feiten vastgesteld. Patiënte bezocht de praktijk op eigen initiatief op respectievelijk 4 en 10 augustus wegens sinds tien dagen bestaande hoofd- en nekpijn. Tijdens de tweede afspraak heeft (X) een tractie-manipulatie techniek toegepast voor het kraken van wervelniveau C1-C2 (hoog cervicale wervelkolom). Direct na deze behandeling ervaarde patiënte hoofdpijn, misselijkheid, tintelingen aan haar rechterarm en draaiduizeligheid. Om de klachten te verhelpen besloot (X) merkwaaarderwijs een ‘triggerpointbehandeling’ in de hoog cervicale wervelkolom rechts uit te voeren. Toen bleek dat de vegetatieve verschijnselen niet binnen tien minuten verbeterden, heeft (X) in overleg met een collega 112 gebeld vanwege een verdenking op een cerebro vasculair accident (CVA). Zij is vervolgens met een ambulance naar het ziekenhuis gebracht. Na het verrichten van onderzoeken heeft de behandelend neuroloog in zijn brief van 10 augustus 2021 aan de huisarts van (eiseres) de volgende conclusie genoteerd: ‘Vertigo, hypesthesie rechter arm, hoofdpijn en onstabiele looppatroon met valneiging naar rechts op basis van een vertebro-basilaire infarct zeer verdacht bij vertebrale dissectie’. Later zou die diagnose bevestigd worden. Inmiddels ervaart patiënte nog steeds ernstige klachten als gevolg van het herseninfarct, zoals halfzijdige gevoelsstoornis, hoge bloeddruk, zenuwpijn aan de linkerkant van haar lichaam, moeheid en prikkelgevoeligheid. Zij is slechts tot parttime werken in staat. Haar advocaat verweet de manueeltherapeut een drietal zaken:

1. De manipulatie van de nek was niet geïndiceerd en in strijd met de toepasselijke richtlijn Nekpijn van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Fysiotherapie (KNGF), omdat de klachten al aanzienlijk verminderd waren. Hij had moeten afzien van deze interventie die altijd ingrijpend en risicovol is voor de patiënt. Zonder enige onderbouwing is (X) afgeweken van de geldende professionele standaard. Door niet te kiezen voor de meest passende en minst ingrijpende behandelingsmethode heeft (X) niet de zorg van een goed hulpverlener in de zin van artikel 7:453 BW in acht genomen.

2. Ten tweede verwijt patiënte hem dat voorafgaand aan de tractie manipulatie geen informed consent heeft plaatsgevonden. Als de informed consent wel was gegeven, en (eiseres) dus was geïnformeerd over de aan de tractie manipulatie verbonden risico's, had zij niet voor deze behandeling gekozen en was het letsel niet opgetreden.

3. Ten derde verwijt patiënte (X) dat hij in strijd met de beroepsnorm van de Nederlandse Vereniging voor Manuele Therapie (NVMT) heeft nagelaten om haar voorafgaand aan de nektractie 30 seconden in een pre manipulatieve positie te houden om te controleren of er ongewenste effecten zouden optreden. Omdat hiermee een veiligheidsnorm is geschonden, is de omkeringsregel van toepassing.

De VvAA bleef met (X) van mening dat de indicatie voor de nekmanipulatie een juiste was geweest, gaf toe dat het tweede verwijt terecht was en bestreed dat de dertig seconden houdingsobservatie tot de obligate stappen behoorden indien nekmanipulatie wordt overwogen. Verder ontbreekt, aldus nog steeds VvAA c.s., het voor aansprakelijkheid vereiste causaal verband. VvAA c.s. betwist dat de dissectie bij [eiseres] is ontstaan door de tractie manipulatie. De kans daarop is 1 op 2.869.020. Een andere oorzaak is volgens de VvAA allerminst onaannemelijk.

De therapeut kwam na zijn eerste consult tot de voorlopige fysiotherapeutische diagnose ‘aspecifieke nekpijn’. Hij heeft het behandelplan bepaald, met als hoofddoel ‘Volledig herstel op activiteit nek bewegen van PSK 5 naar PSK <=1’. Daarna is hij gestart met de uitvoering daarvan. De behandeling bestond uit een zogenaamde Nelson CTO (manipulatie van de cervicale wervelkolom), het informeren van patiënte over de oorzaak en beloop van haar klacht, het adviseren wat wel en niet te doen en het doornemen en meegeven van huiswerk oefeningen.

De rechtbank ging er bij het bepalen van de ‘medisch-professionele standaard’ van uit dat de richtlijn Nekpijn in dit geval van toepassing is: dat is de richtlijn van het KNGF, uitgegeven in november 2016. Ook bij het tweede bezoek werd de Nelson CTO uitgevoerd, die meteen gepaard ging met een krakend geluid. Naar eigen zeggen berichtte (X) deze behandeling destijds als hoofdpijnspecialist dagelijks, zonder problemen en vrijwel altijd zonder overleg met de patiënt. Onder de gegeven omstandigheden was er volgens de rechter ook geen indicatie aanwezig voor de tractie manipulatie op grond van de destijds geldende NVMT Beroepsnorm Hoogcervicale Manipulaties (2012) 7 en/of het protocol bij hoofdpijn van de NVMT.

De vraag is of het causaal verband, in de zin van *conditio sine qua non*-verband, aanwezig is tussen de tekortkoming en de (gestelde) schade. De rechtbank beantwoordt deze vraag bevestigend. Daartoe overweegt zij als volgt. Uit de vaststaan-

de feiten blijkt dat direct volgend op de tractie manipulatie plotseling een heftige lichamelijke reactie optrad. Patiënte kreeg last van hoofdpijn, misselijkheid, duizeligheid en tintelingen in de hand. Die verschijnselen passen bij de later in het ziekenhuis vastgestelde dissectie arteria vertebralis rechts (een scheur in de binnenwand van de halsslagader). In de overgelegde medische informatie uit het ziekenhuis vindt de rechtbank ook een aanwijzing voor een causale relatie. De behandelaars gaan er (op grond van een MRI-scan) vanuit dat als gevolg van de tractie manipulatie een dissectie is ontstaan, wat de basis vormde voor een vertebrobasilaire infarct (een herseninfarct). (X) vermoedde volgens zijn eigen calamiteitenrapport zelf ook 'een CVA op basis van een arteriële dissectie ten gevolge van de hoog cervicale manipulatie'.

Ten slotte neemt de rechtbank in aanmerking dat binnen de beroepsgroep van manueel therapeuten algemeen bekend is dat bij een tractie manipulatie een dissectie als ernstige complicatie kan optreden, ook al komt zo'n complicatie zelden voor. In het algemeen adviseert de richtlijn een gereserveerde indicatiestelling. Naar het oordeel van de rechtbank staat hiernee in beginsel het causaal verband tussen het toepassen van de tractie manipulatie en de dissectie vast. Een andere aannemelijke oorzaak heeft VvAA c.s. geenszins aannemelijk gemaakt. De rechtbank ziet in het procesdossier geen concrete aanwijzingen die ertoe leiden dat de dissectie is ontstaan ofwel tijdens een eerdere gebeurtenis die de klachten van (eiser) heeft veroorzaakt, ofwel door het eerdere onderzoek dat (X) heeft verricht ofwel door alledaagse bewegingen, zoals VvAA c.s. stelt. VvAA c.s. heeft ook niet aan de hand van objectieve gegevens weersproken de gemotiveerde stelling van patiënte dat de kans op het optreden van een spontane dissectie verwaarloosbaar klein is. Aldus het vonnis.

Begroting van de materiële en immateriële schade is in dit geding, bij gebreke van voldoende concrete aanknopingspunten daarvoor, niet mogelijk, met uitzondering van de gevorderde buitengerechtigde kosten die hierna worden besproken. De schade dient, zoals door patiënte onder II. gevorderd, nader te worden opgemaakt bij staat. Voldaan is aan de hiervoor geldende voorwaarde dat de mogelijkheid van schade aannemelijk is. Dit leidt ertoe dat het gevorderde bedrag van € 12.696,53 aan buitengerechtigde kosten ingevolge artikel 6:96 lid 2 onder b en c BW zal worden toegewezen. Daar komt nog bij dat de verliezende partij ook kosten van de

dagvaarding, van griffierecht en salaris tweede advocaat moet betalen, hetgeen op nog eens € 2.622,03 neer komt.

COMMENTAAR

De rechtbank verdient alle lof voor deze uitspraak, want in niet zeldzame identieke gevallen gaan rechters mee met de redenering van de zich verdedigende manueel therapeut c.q. chiropractor, die erop neerkomt dat niet de nekmanipulatie de oorzaak is van de vaatwand-dissectie, maar dat de nekpijn gevolg zou zijn van een zich ontwikkelend ziekteproces in de wand van de halsslagader. De manipulatie geeft in die redenering slechts een 'laatste zetje' aan een proces dat zich toch verder zou hebben ontrold. Het aantal rechtszaken over vaatdissecties na nekmanipulatie in ons land is beperkt, maar is in de VS zeer aanzienlijk. Er is nauwelijks een echte expert te vinden, die een causale relatie tussen de ingreep en de vaatdissectie verwerpt. Geen neuroloog accepteert zo'n verhaal, maar chiropractoren worden lang niet altijd als schuldige aangewezen. Steevast beroepen zij zich daarbij op het verhaal van de reeds preexistent bestaande dissectie. In bovenbeschreven casus wezen meerdere factoren in de richting van een causale relatie: de relatief jonge leeftijd van het slachtoffer, het ontbreken van een aantoonbaar preexistent vaatlijden en het acuut ontstaan van de dissectie tijdens de behandeling.

Hoewel ingenomen met deze uitspraak blijft er toch iets knagen aan mijn tevredenheid over deze zaak en dat betreft het feit dat de rechters zich in hun oordeelsvorming baseren op richtlijnen en standaarden, die niet gebaseerd zijn op consensus met de richtlijnen van – in dit geval – huisartsen, orthopeden, neurologen en/of vaatchirurgen. De kwaliteit van de richtlijnen, zoals gemaakt door genoemde specialisten staat buiten kijf – er wordt nauwelijks melding gemaakt van manipuleren van de nek bij nek- of hoofdpijn – terwijl de chiropraxie en manuele therapie in feite alternatieve geneeswijzen zijn! De opnemings- en handhaving van de omstreden manipulaties in hun richtlijnen heeft ook een beschamende voorgeschiedenis.

KAN HET OOK ANDERS?

In het kader van de Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst (WGBO) moet een zorgverlener de patiënt informeren over de bekende, voorzienbare risico's van een behande-

ling. In de praktijk blijkt dat slechts een klein deel van de patiënten op de hoogte is van de risico's van nekmanipulatie. Wat wel vaststaat is dat er een veilig alternatief voor handen is: mobilisatie van de nek. Bij mobilisatie wordt een gewricht rustig heen en weer bewogen, zonder dat er een krakend geluid ontstaat. Van deze vorm van behandeling zijn geen ernstige bijwerkingen bekend. Gezien het kleinere risico op complicaties is mobilisatie dus een betere behandeling dan manipulatie. Dat deze mobilisatie niet bewezen werkzaam is tegen hoofd- en/of nekpijn is jammer, maar zij is ten minste niet gevaarlijk en het manipuleren van de nek is mooi theater, maar bewezen werkzaam is zij evenmin. Gealarmeerd door meerdere gevallen van vaatdissectie in de hals nam de Nederlandse Vereniging voor Manueel Therapeuten (NVMT) in 2014 de dappere beslissing haar leden het manipuleren van nek-wervels te verbieden. Echter, onder druk van haar leden, veelal opgeleid in het manipuleren, besloot zij het verbod weer in te trekken! Een deel van het bestuur trad af. Als alternatief werd een richtlijn gepubliceerd met aanwijzingen om mogelijke risicopatiënten vroegtijdig te herkennen. Deze uitvlucht kon niet anders dan als een doorzichtige schaamlap worden betiteld en diende slechts om de geliefde nekmanipulaties binnen de richtlijn te houden. Het ging hier om broodwinning en flagrante minachting voor de stand der wetenschap. Op basis van de pre manipulatieve tests die in deze richtlijn worden voorgeschreven, zijn risicopatiënten helaas niet effectief te identificeren en eventuele reeds bestaande vaatafwijkingen kunnen niet 100% worden uitgesloten. Patiënten weten dus nooit zeker of zij wel of geen risico lopen op vaatschade na het uitvoeren van een manipulatie.

In de casus hierboven beschreven toetste de rechter de gevolgde gedragslijn van de manueel therapeut aan de Richtlijn Nekpijn van de KNGF uit 2016 en aan de NVMT Beroepsnorm Hoogcervicale Manipulaties (2012). Deze 'beroepsnormen' worden door de rechters volstrekt serieus genomen en zij lijken niet op de hoogte te zijn van deze wetsgeschiedenis zoals dat in juristenkringen wel heet.

Wij blijven natuurlijk van mening dat de (illusoire) mogelijke positieve effecten die van manipulatie worden geclaimd niet opwegen tegen het risico van ernstige complicaties, hoe klein ook. Behandelingen waarbij manipulatie van de nek plaatsvindt zouden dan ook niet meer moeten worden toegestaan. Zeker niet nu er een veilig alternatief bestaat, de mobilisatie. Echter, zo

lang er nog geen verbod bestaat, is het letterlijk van levensbelang dat patiënten goed en eerlijk worden geïnformeerd over het risico van complicaties, zodat zij zelf een weloverwogen beslissing kunnen maken. Als dat geschiedt zal de meeste patiënten de lust om de nek eens goed te laten kraken wel vergaan.

CASUS 2

In februari 2022 verscheen een artikel in het *NRC* waarin dit probleem werd beschreven, ondersteund door vier verhalen over vaatdissecties na nekmanipulatie. Mr. Miranda Walburg wijdde op 24 maart 2022 op de website van Beer Letselschade Advocaten een scherpzinnige column aan deze problematiek. Ze bepleitte daarin een verbod op het nek manipuleren, een maatregel waartoe IGJ steeds maar niet bereid is omdat vaatdissectie na deze behandelwijze extreem zeldzaam zou zijn, althans komen er bij IGJ (te) weinig meldingen binnen. Walburg stelde vervolgens: 'Ook in mijn praktijk als letselschadeadvocaat kom ik helaas met enige regelmaat slachtoffers tegen met blijvende hersenschade na een nekmanipulatie.' Daar wilde ik wel meer van weten. Als voortvloeisel uit mijn contacten met de wereld van de letselschade advocaten werd ik toen geattendeerd op een niet gepubliceerde casus uit 2016. Omdat naar onze stellige overtuiging, een overtuiging gedeeld door Jan Pool, manueel therapeut en senior onderzoeker leefstijl en gezondheid bij de Hogeschool Utrecht, onderrapportage van deze dissecties er de oorzaak van is, dat nekmanipulatie nog steeds door IGJ en de clubs van manueeltherapeuten en chiropractoren wordt geaccepteerd, leek mij publicatie van de volledige ziektegeschiedenis zeer gewenst. Een uitgebreid verslag van de rechtszaak, zoals hierboven in casus 1, was niet beschikbaar, omdat er in die zaak uit 2016 was geschikt. De dramatische casus, die was geëindigd met het overlijden van de patiënt was in kringen van letselschade advocaten kennelijk algemeen bekend. De vader van het slachtoffer was bereid ons het geanonimiseerde keuringsrapport van prof. Kappelle ter hand te stellen, maar wees een verzoek tot inzage in de verdere medische correspondentie en een ontmoeting met ons van de hand. Een betreurenswaardige maar begrijpelijke beslissing: men wilde het oude verdriet niet opnieuw oprakelen.

Wat hier volgt is een samenvatting van het keuringsrapport

Het onderzoek van prof Kappelle, hoogleraar

neurologie Utrecht, vond plaats op 17 augustus 2018. Als het keuringsrapport op 4 november 2019 wordt uitgebracht is patiënte inmiddels overleden. De oorzaak van haar overlijden is uit het rapport niet op te maken. De patiënte (1985) was op 4 januari 2015 aangereden en ondervond daarvan enig tijd pijnklachten, maar kon haar werk al weer snel hervatten. Om van de aanhoudende pijnklachten in hoofd en bekken af te komen liet zij zich eerst behandelen door een manueel therapeut en toen dat niet veel hielp wendde zij zich tot het Amsterdam Chiropractie Centrum. In de periode 7 maart 2016 tot 14 juli 2016 werd zij daar behandeld met massages en manipulatie. Toen ook weinig resultaat opleverde werd besloten de behandeling te intensiveren tot vijf contacten per week in juli 2016. Op 14 juli viel zij flauw op haar werk en zag zij grote zwarte vlekken voor haar ogen. Op 16 juli had ze contact met de huisartsenpost, die in overleg met de dienstdoende neuroloog de diagnose migraine stelde. Twee dagen later verslechterde het beeld, patiënte had moeite met praten, leek soms verward en zij moest worden opgenomen in het OLVG. Op 18 juli werd de diagnose gesteld: dissecties van beide halsslagaders (art. carotis interna) en van een wervelslagader (art. vertebro basilaris), leidend tot multiple herseninfarcten. Na vier dagen werd gestart met een revalidatietraject vanuit het AMC. Ten overvloede werd een bindweefselziekte als mogelijke oorzaak uitgesloten. De ten tijde van zijn rapportage vastgestelde restverschijnselen zijn ernstig: problemen met spreken en woordvinding, geheugenzwakte, kan geen gezichten meer onthouden, heeft meer slaap nodig dan voorheen, aanhoudende hoofdpijn, veranderd handschrift, stemmingswisselingen en gedeeltelijke afkeuring (27%) voor haar werk als sommelier in een hotel.

In zijn beschouwing verklaart Kappelle ervan overtuigd te zijn dat de dissecties het gevolg zijn geweest van de chiropractische manipulaties en niet kunnen worden toegeschreven aan het verkeersongeval van anderhalf jaar eerder. Als er vaatdissecties optreden na chiropraxie dan open-

baren deze zich vrijwel altijd tijdens of binnen twee weken na de behandeling. De incidentie van vaatdissectie door chiropraxie is niet goed bekend, maar ligt vermoedelijk in de orde van 1 op 20.000 behandelingen. Kappelle sluit af met zijn conclusie: 'Cognitieve functiestoornissen op basis van ischemische schade in de hersenen ten gevolge van multiple dissecties in de cerebropetale vaten, ontstaan in aansluiting op manipulaties van de cervicale wervelkolom.' Een zakelijke medische conclusie waarachter een zee van persoonlijke ellende schuil gaat.

Karin Kaptein

En wat lezen wij op 28 februari 2024 in de website Skripr Files: het aantal chiropractoren in Nederland is in de laatste 5 jaar met 42% toegenomen! Vijf jaar geleden stonden er nog 356 chiropractoren ingeschreven bij de Kamer van Koophandel (KVK), begin dit jaar waren dat er 507. De voorzitter van de Nederlandse Chiropractoren Associatie, Karin Kaptein, spreekt tegen de KVK van 'een enorme vraag naar chiropractische zorg'. De beroepsvereniging stelt dat er ruim twee miljoen Nederlanders met rug- en nekklachten zijn die baat zouden kunnen hebben bij behandeling door een chiropractor. ●

Association Française pour l'Information Scientifique French Association for the Scientific Information

February 20, 2024

20th European Skeptics Congress in Lyon (France) – May 31 to June 2, 2024

The 20th European Skeptics Congress will be organized in Lyon (France) by the local committee of the AFIS organization. From May 31 to June 2, around 200 representatives from across Europe will gather around round tables, conferences and debates during five sessions on various themes of economic, social, political and moral issues requiring scientific expertise.

Disinformation is not just in France. Anti-vaccine campaigns, promotion of pseudo-medicines, rumors and conspiracy theories, we find similar phenomena in all countries. During three days, the European skeptics will gather for the first time in France, at the invitation of the French Association for Scientific Information (AFIS).

The topics will involve critical thinking, analysis of the reasons for beliefs, etc. Representatives of skeptic organizations are expected from Germany, Italy, the Netherlands, the United Kingdom, Hungary, the Czech Republic, Romania, Belgium, Sweden and other countries.

5 sessions of presentations and debates will take place in English, with prestigious speakers. Details of the program and speakers are given on the congress website, link to ESC2024 program.

This congress, organized every two years, is fostered by the European Council of Skeptical Organizations (ECSSO, of which AFIS is a member).

A friendly evening is also organized on Saturday June 1 to encourage exchanges between participants.

Registrations for the 20th European Skeptics Congress are open on the ECSSO website: <https://www.ecso.org/esc2024/> with reduced rates for registrations before the end of March.

Press contact:

Marianne Rodot – AFIS International – marianne.rodot@orange.fr

Bioresonantie, goud en ozon in dierenpraktijk van Stefan Veenstra

Broer Scholtens en Freek van Stuijs

Biophilia Tracker,
placebo in modern jasje

Dierenpraktijk Natuurlijk Gezonde Dieren van Stefan Veenstra heeft kwakzalverij als bioresonantie, acupunctuur-goud en ozon in zijn behandelpakket. Niet conform de leer, vindt dierenartsvereniging KNMvD

Bioresonantie is ook de dierenkliniek binnengedrongen. Eind 2023 heeft de praktijk Natuurlijk Gezonde Dieren in Amsterdam een Biofilia aangeschaft, een ‘high end’ bioresonantieapparaat dat ‘automatisch balansen en disbalansen’ in het lichaam meet, lezen we op de website van de dierenpraktijk. www.natuurlijkgezondedieren.nl/biofilia/

‘Een mooie extra tool in ons integratief centrum en veelbelovend, ook de Biofilia hebben we meegenomen in ons kortingsabonnement.’ www.nls-biophilia.com/Biophilia-Tracker-X4-All-in-one-PC Vooral honden kunnen er mee uit de voeten. Op de Facebook-bedrijfspagina staat een filmpje waarop een hond te zien is op schoot van een verzorgster, het dier heeft een elektrodenbandje om zijn buik dat is aangesloten op een laptop. <https://www.facebook.com/NatuurlijkGezondeDieren/>

De bijbehorende uitleg staat op de website: ‘Zo gaat een Biofilia-sessie er ongeveer aan toe. Het systeem meet het hele lichaam door en laat zien welke frequenties uit balans zijn. Daarna kunnen helende/de juiste frequenties worden uitgezonden per orgaan. We herhalen de sessie een aantal keren zodat alles behandeld kan worden. We zien tot nu toe enorm goede resultaten!’

Op de laptop verschijnt na een piepje met enige regelmaat een nieuw orgaan. Kleuren geven aan of

er iets mis is met het betreffende orgaan. De website meldt nog wat bioresonantie-logica: ‘Virussen, bacteriën en andere schadelijke organismen gaan op zoek naar cellen in het lichaam met een frequentie die hetzelfde resoneren als zij zelf.’

‘Energetische disbalans’, is de omschrijving van de Amsterdamse dierenpraktijk, een beschrijving die niet is terug te vinden in de reguliere studieboeken van de dierenarts. De dierenpraktijk Natuurlijk Gezonde Dieren behandelt/diagnosticeert met zijn Biofilia-apparaat honden, katten en paarden. Het apparaat is ook geschikt voor mensen, is te lezen op de website. www.natuurlijkgezondedieren.nl/biofilia/

Stefan Veenstra is in 2009 afgestudeerd aan de universiteit Utrecht en sindsdien eigenaar van het integratieve centrum in Amsterdam. <https://www.linkedin.com/in/stefan-veenstra-74b50866/> De dierenpraktijk heeft een dependance in het Drentse Zwiggelte. Een fan van de Vereniging tegen de Kwakzalverij (VtdK) wees ons – gechoqueerd – in een e-mail op de dierenkliniek van Veenstra in Amsterdam waar naast bioresonantie meer kwakzalverij-activiteiten als goudtherapie worden ontplooid. De uitleg van het integratieve centrum luidt als volgt: ‘Wij integreren reguliere therapieën met andere, wetenschappelijk onderbouwde, behandelvormen. Dit heeft als doel de optimale

gezondheid en genezing van uw huisdier te bereiken. In onze praktijk werken we vooral met de Traditionele Chinese Geneeskunde (TCM), orthomoleculaire therapie en voeding. Daarnaast zijn wij continu in ontwikkeling en pionieren we met de meest innovatieve technieken binnen ons vakgebied.'

Het gaat in de kliniek om onnozele zaken als bloesentherapie en om onbewezen alternatieve behandelingen als bloedzuigertherapie, vitaminefusen en leven-bloed-analyse. Het nieuw binnengehaalde bioresonantie-apparaat valt blijkbaar in wat wordt genoemd de categorie 'innovatief'. Het Amsterdamse bedrijf is een van de eerste dierencentra die dit Amerikaanse apparaat heeft aangeschaft. Er zijn twee kwak-behandelingen bij de kliniek die de kroon spannen, dierenarts Veenstra behandelt beide in artikelen op zijn website: goudacupunctuur (bij honden) en ozontherapie. www.natuurlijkgezondedieren.nl/publicaties/

Veenstra timmert ermee aan de weg. Als je 'goud' en 'acupunctuur' intikt in de Google-zoekmachine verschijnen er enkele dierenpraktijken, het Amsterdamse integratieve centrum van Veenstra is de eerste, al dan niet dankzij betaling. <https://www.natuurlijkgezondedieren.nl/goudacupunctuur/>

Goudacupunctuur werd in 1970 in de alternatieve diergeneeskunde geïntroduceerd. Goudacupunctuur, het eenmalig inbrengen van goudstukjes op acupunctuurpunten – met als achterliggende gedachte een permanente vorm van acupunctuur – zou artrose en ontstekingen remmen. Het is echter anekdotisch. In zijn artikelen suggereert Veenstra dat is aangetoond dat de betreffende behandelingen effectief zijn.

Een kijkje in *PubMed* levert echter geen wetenschappelijke onderzoeken op die zijn bewering onderbouwen. Er zijn weliswaar enkele artikelen over gepubliceerd maar die hebben een slechte onderzoeksopzet en leveren dus geen bewijs voor effectiviteit.

Het is eenzelfde laken een pak voor ozon-therapie waarover Veenstra ook een juichend artikel schreef, dat is terug te vinden op zijn website. *PubMed* levert er enkele studies bij honden op maar dit betreft studies waarvan de resultaten niet zijn gepubliceerd. Enige klinische betekenis kan er niet aan worden ontleend.

Als we Veenstra de vraag voorleggen waarom hij met zijn ozon- en goudtherapie afwijkt van de professionele standaard van zijn beroepsorganisatie KNMvD, de reguliere diergeneeskunde zoals onderwezen op de faculteit diergeneeskunde, komt hij met een lange lijst referenties die zijn gelijk

zouden aantonen. Mopperend. 'Ik vind het een beetje vreemd om verantwoording van mijn therapieën en de informatie op mijn website en centrum aan jullie te moeten geven', schrijft hij.

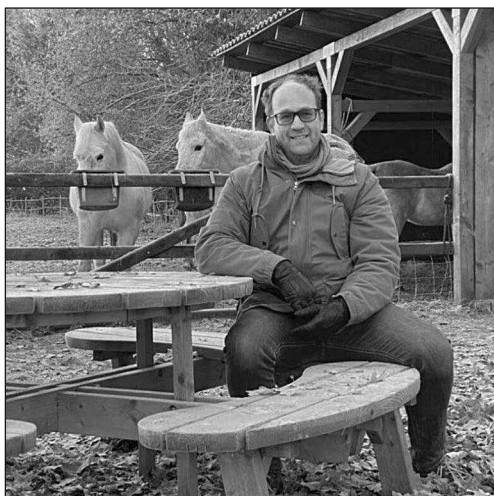
De referentielijst van Veenstra over goudacupunctuur is langer dan wat wij op *PubMed* hebben gevonden. Dit komt omdat in zijn lijst ook verwijzingen staan die geen betrekking hebben op de klinische toepassing van goudkorrel-acupunctuur zoals in-vitrostudies over nanopartikels (die een factor 100.000 kleiner zijn dan de korrels die hij gebruikt) en studies uit een laag niveau van de bewijspiramide (slechte onderzoeksopzet, statistisch op het randje enzovoort). Aan biomedisch onderzoek moeten hoge eisen worden gesteld wat statistische bewijsvoering betreft. Dit geldt niet alleen voor reguliere (dier)geneeskunde maar ook voor alternatieve behandelingen. Daar komt bij dat therapieën als acupunctuur niet stroken met de hedendaagse kennis van anatomie en fysiologie.

In *PubMed* is slechts een beperkt aantal publicaties te vinden in wat wordt genoemd 'niveau 2' van de bewijspiramide, het laagste niveau dat nog kan gelden als bewijsvoering van werkzaamheid. Bovendien laten die niveau-2-studies wisselende resultaten zien. In slechts één onderzoek werd een significante verbetering gevonden van behandelde dieren, in vergelijking met placebo (Jaeger et al, *Vet. Rec.* 2006;1958:722-226). Het aantal dieren in deze studie is gering en de statistische opzet vertoont tekortkomingen (geen analyse van de statistische kracht, geen specificatie van de bètawarde).

Veenstra claimt op zijn website een hoge mate van pijnreductie. Hij stelt: 'De resultaten van goudkorrelacupunctuur zijn erg goed. De pijnreductie bij de behandeling van de verschillende gewrichten ligt tussen de 90 en 95%'. Deze claim is gebaseerd op een publicatie van E. Schulze uit 2014. Dit betreft een voordracht op een congres, het is geen publicatie in een peer-reviewed tijdschrift en kan niet gelden als bewijs van werkzaamheid.

Kortom: Er is in de wetenschappelijke literatuur geen bewijs voor de werkzaamheid van goudkorrelacupunctuur bij honden met gewrichtsaandoeningen, de claim op Veenstra's website is niet onderbouwd.

Dit geldt ook voor Veenstra's observatie dat goudtherapie geen bijwerkingen heeft en dat de staafjes levenslang op dezelfde plaats blijven. Dit is twijfelachtig. Er zijn in de literatuur diverse gevallen gepubliceerd waarbij bij mensen ernstig onderhuidse ontstekingen ontstonden en een geval waarbij geïmplanteed goud door het

Veenstra, uomo universale

lichaam migreerde. Er is geen reden om aan te nemen dat dit bij honden niet kan gebeuren.

Goudacupunctuur en ozontherapie vallen, net als de nog veel vreemdere behandelingen als bioresonantie, niet in de categorie evidence based veterinary medicine. Het is kwakzalverij die strijdig is met het standpunt van de dierenartsen-vereniging KNMvD (<https://www.knmvd.nl/standpunt-alternatieve-geneeswijzen/>) die vindt 'dat de reguliere diergeneeskunde zoals onderwezen op een faculteit diergeneeskunde, de standaardzorg is die een klant die van iedere dierenarts mag verwachten', en dat dierenartsen die complementaire diergeneeskunde bedrijven 'zich in de eerste plaats moet baseren op het best beschikbare wetenschappelijke bewijs'. Alternatieve behandelingen als acupunctuur, bioresonantie en ozontherapie komen niet voor in het curriculum van de Faculteit Diergeneeskunde in Utrecht, waar dierenarts Veenstra is opgeleid, en voor zijn alternatieve behandelingen is geen bewijs.

We hebben het concept van dit artikel per e-mail aan dierenarts Veenstra gestuurd en om commentaar gevraagd. Veenstra heeft niet gereageerd. Het conceptartikel over dierenarts S. Veenstra en zijn integratief diergeneeskundig centrum hebben we ook voorgelegd aan de KNMvD (Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde, de grootste beroepsorganisatie van dierenartsen. Wij hebben de voorzitter van de KNMvD, Sophie Deleu, de volgende vragen gesteld:

1 Vallen deze behandelingen naar uw oordeel onder de 'professionele standaard' die in het KNMvD-standpunt over alternatieve behandelingen wordt genoemd?

2 Kan de informatie die dierenarts Veenstra op

de website geeft over de werkzaamheid worden gekwalificeerd als goede voorlichting?

3 In een publicatie op de website stelt collega Veenstra: 'Doordat we gebruik maken van de zuiverste vorm van goud is er geen interactie met omliggend weefsel en een te verwaarlozen kans op een allergische reactie. Doordat er geen interactie met weefsel is, zullen de goudkorrels ook niet verplaatsen en de rest van het leven op exact dezelfde plek blijven.' In de medische literatuur zijn echter rapporten te vinden van ernstige onderhuidse ontstekingsreacties en migratie van goudkorrels door het hele lichaam. Valt de publicatie van Veenstra onder het door u noodzakelijk geachte 'goed uitleggen van de risico's van de behandeling'?

Wij ontvingen het volgende antwoord van KNMvD-voorzitter Sophie Deleu: 'In antwoord op uw vragen omtrent kwakzalverij in de diergeneeskunde en in het bijzonder met betrekking tot de vragen die u stelt naar aanleiding van de casus Veenstra, kunnen wij kort zijn. Het antwoord op de drie gestelde vragen is nee. Wij baseren ons daarbij op ons standpunt inzake alternatieve geneeswijzen. <https://www.knmvd.nl/standpunt-alternatieve-geneeswijzen/> Wij hopen hiermee voldoende helder te hebben gemaakt hoe de KNMvD zich verhoudt tot alternatieve geneeswijzen in de diergeneeskunde.' ●

Dr.B. Scholtens, scheikundige, is webredacteur van het *Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij* en prof. dr. F.J. van Shuijs is emeritus hoogleraar chirurgie van gezelschapsdieren en lid van de adviesraad van het *Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij*.

In memoriam Rob Koene

13 april 1938- 4 maart 2024

Op 4 maart op 85-jarige leeftijd overleed ons oud-bestuurslid Rob Koene. Koene was vrijwel zijn gehele loopbaan verbonden aan het Radboud ziekenhuis te Nijmegen. Eerst als internist en vanaf 1980 als hoogleraar interne met speciale aandacht voor de Nierziekten. In 1972 promoveerde hij op een serologische studie over de rol van antistoffen en com-

plement bij de beschadiging van muizencellen. In 2001 ging hij met emeritaat. Hij was zowel een bevolgen medicus als een geliefd opleider en wetenschapsman. De ruim 300 wetenschappelijke publicaties van Koene betreffen immunologisch gericht laboratoriumonderzoek, transplantatie-onderzoek met proefdieren en klinisch onderzoek in de patiëntenzorg. Hij heeft meer

dan 25 promovendi begeleid. Bij zijn emeritaat in 2001 gaf hij een afscheidscollege getiteld *Wie het weet mag het zeggen*.

In dat afscheidscollege besteedde hij veel aandacht aan het kwaad van de kwakzalverij, meer speciaal als die door artsen werd gebezigd. Hij had in zijn eigen ziekenhuis te maken gehad met een arts-acupuncturist, die zich vergreep aan transplantatie patiënten, op wij hij zonder overleg met de nefrologen acupunctuur pleegde. Koene klom in de pen en liet weinig heel van de escapades van die kwakzalvende collega. Toen wij Koene in 2002 uitnodigden om tot het bestuur van de Vereniging tegen de Kwakzalverij (VtdK) toe te treden stemde hij direct toe. Hij ontpopte zich tot een actief bestuurslid en zou dat blijven tot 2013. Zijn grote verdienste betrof de ontwikkeling van de website. Een opsomming van Koenes verdiensten als kwakzalverijbestrijder is te vinden in het decembernummer van het *Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij* uit 2013. De leiding van het Radboudziekenhuis prees zijn grote verdiensten als hoogleraar en het vergde een grote rouwadvertentie om al zijn kwaliteiten als hoogleraar nog eens te memoreren: grondlegger van het succesvolle niertransplantatieprogramma in het Radboud en goed en wijs bestuurder. Hij was

daarbij zeer scherpzinnig alsmede doortastend in zijn werk. Bovenal was hij ook een bijzonder aimabel mens met veel belangstelling voor de persoonlijke omstandigheden van zijn medewerkers. Aan zijn betreurd overlijden zijn jaren van ernstig geheugenverlies voorafgegaan

Op 12 maart was er een zeer druk bezochte uitvaart in Nijmegen. In die bijeenkomst werd Koenes persoon levendig geschilderd door kinderen, kleinkinderen, familieleden en oud-collegae. Ook was er daarin aandacht voor zijn actieve periode als bestuurslid van de VtdK. Spreker Lenders, een internist waarmee Rob jaren heeft samengewerkt, vertelde dat hij ook was aangestoken door het anti-kwak virus, een virus dat volgens hem de beste keus is als je toch besmet moet worden met dit virus, dat namelijk levenslange bescherming biedt tegen onzin. De VtdK herdenkt de nagedachtenis van Rob Koene met gevoelens van grote waardering en dankbaarheid. De nabestaanden wensen wij alle sterkte. Koene laat behalve zijn vrouw Jose Bogman drie kinderen en zes kleinkinderen na. De uitvaart werd namens de VtdK bijgewoond door Renckens, Vemer en Broer Scholten. <https://www.kwakzalverij.nl/tijdschrift/tijdschrift-archief-2013/nederlands-tijdschrift-tegen-de-kwakzalverij-2013-4/> ●

Oxford University Press (OUP) is de universiteitsuitgeverij van de Universiteit van Oxford. De OUP is opgericht in 1586 en is anno 2011 de grootste en op een na oudste universiteitsuitgeverij ter wereld. Wereldwijd publiceert OUP zo'n 4500 nieuwe boeken per jaar, en een groot aantal wetenschappelijke tijdschriften. De uitgeverij is gevestigd aan Walton Street in de wijk Jericho, tegenover Somerville College.

Doelstelling van de uitgeverij is het uitbrengen van excellente publicaties op het gebied van onderzoek, wetenschap en onderwijs. Er zijn genoeg bewijzen dat de OUP inderdaad werk van hoge kwaliteit levert. Kijk alleen maar eens naar het spectrum dat de OUP bestrijkt: humaniora, kunsten, recht, geneeskunde, science, wiskunde en sociale wetenschappen. Daarnaast ook nog higher education, woordenboeken en 'referenties'. Op het gebied waarin ik mij – als rustend vrouwenarts – het beste thuis voel zijn de tijdschriften die OUP op gynaecologisch gebied uitgeeft beslist van topkwaliteit: het betreft maar liefst 263 tijdschriften. Mijn favoriete tijdschrift is *Human Reproduction*, wereldwijd op haar terrein de allerbeste. En ik zeg dat hier niet omdat mij ooit de eer te beurt viel in die HumRep een

editorial over kwakzalverij te mogen schrijven.

Dat ik hier enigszins uitweid hier uit over deze uitgeverij is vanwege het feit dat het bestuur van onze vereniging begin van dit jaar het verzoek kreeg van OUP om een tekst, die binnenkort gepubliceerd zou gaan worden, op onjuistheden en/of onvolledigheden ter redigeren. Het bleek te gaan om een reference-tekst, getiteld *Quackery as a Public Health Problem*. De tekst maakt onderdeel uit van de serie *Oxford Bibliographies in Public Health*.

Wanneer het digitale boek verschijnt is nog niet bekend, maar het zal vermoedelijk in april gaan worden. Het belooft een buitengewoon behulpzame bron en handzaam naslagwerk te worden. De leden van het *NTtdK* zullen uiteraard op de hoogte worden gehouden. ●

Noot

1 C.N.M. Renckens. Alternative treatments in reproductive medicine: much ado about nothing: 'The fact that millions of people do not master arithmetic does not prove that two times two is anything else than four': W. F. Hermans. *Human Reproduction*, Volume 17, Issue 3, March 2002, Pages 528–533, <https://doi.org/10.1093/humrep/17.3.528>

Ad hominem

EEN HEEL BIJZONDERE BIJZONDER HOGLERAAR

C.N.M. Renckens

Naar het ons pas ter ore kwam werd ons secretariaat eind 2023 opgeschrikt door het bericht dat een oude bekende van de VtdK, de heer Rogier Hoenders (1972), aan de Groningse universiteit benoemd was tot hoogleraar. Gelukkig bleek ons al snel dat het niet om een gewoon ordinariaat ging maar om een nieuw opgerichte leerstoel aan de faculteit Religie, Cultuur en Maatschappij en mede gedragen door de Stichting Lentis GGZ. Zij gaan samenwerken met de nieuwe bijzondere leerstoel Zingeving, leefstijl en geestelijke gezondheid. Rogier Hoenders, psychiater bij Lentis,

is de bijzonder hoogleraar worden die als eerste de leerstoel gaat bezetten. Zingeving is de onzichtbare kracht achter de keuzes en inspanningen die we als mens maken, en daarmee ook cruciaal bij het halen van leefstijl- en behandeldoelen in de GGZ. Aldus de introtekst op de website van de faculteit.

Hoenders behoort al bijna twintig jaar tot de artsen die de speciale aandacht van de vereniging hard nodig hebben. Ter opfrissing van het geheugen volgt hier een beknopte schets van zijn loopbaan, zoals die zich na zijn jeugd in Winschoten ontrolde. In het vakblad *Psy* verscheen eind 2005 een interview met de jonge Groningse psychiater Rogier Hoenders, die zich er in zijn opleidingstijd al over had verwonderd dat de

Hoenders, alterneut

alternatieve geneeskunde zeer omstreden was. Zijn vader was huisarts, maar ook homeopaat en acupuncturist, terwijl zijn moeder natuurgeneeskunde bedreef. Hoenders, dan 33 jaar en promovendus, gaat onderzoek doen naar St Janskruid, voedingssupplementen, visolie, healing, sporten en meditatie. Joop de Jong, hoogleraar transculturele psychiatrie is zijn promotor. De VtdK richtte zich al in 2005 tot de leidinggevende van GGZ Winschoten met het verzoek de jonge psychiater goed te observeren. Wij wezen erop dat hij al in 2004 in gezelschap was gezien van spirituele oosterse genezers, lama's, antroposofen, iriscopisten, Tibetaanse genezers en acupuncturisten.

Hoenders werd psychiater en hoofd onderzoek en behandelzaken bij het door hem opgerichte Centrum voor Integrale Psychiatrie (CIP) van Lentis in Groningen. Dit CIP werd in 2007 door Hoenders opgericht. Hij stimuleerde en begeleidde er onder meer de implementatie van mindfulness, compassietraining, yoga en acceptatie- en commitmenttherapie. Het CIP verwierf in 2020 het keurmerk van de Stichting Topklinische GGZ. In 2014 promoveerde Hoenders op onderzoek naar de 'conceptuele basis, implementatie en effectiviteit van integrale psychiatrie'. De VtdK richtte zich toen tot de rector omdat de inhoud van het proefschrift ver beneden peil was en zo nooit ter verdediging had mogen worden voorgedragen. Rector en decaan legden de bezwaren naast zich neer en het feest ging door.

Hoenders bleek een goed organisator te zijn en organiseerde nascholingen in de Alpen, jaarlijkse druk bezochte Lentis-congressen, waar vogels van allerlei pluimage rondliepen, maar weinig psychiaters. Met steun van ZonMw stichtte hij het Consortium voor Integrale Zorg en Gezondheid (CIGZ).

Momenteel doet hij vooral onderzoek naar meditatie, zingeving, leefstijl en natuurlijke middelen voor psychische aandoeningen. Hoenders initieerde en leidt het Lentis Leefstijl Programma, waarbij patiënten en medewerkers getraind worden in leefstijl vaardigheden (voeding, beweging, ontspanning, slaap, genotmiddelen, sociaal functioneren en zingeving). Zingeving is volgens Hoenders het belangrijkste, maar ook het minst benoemde onderdeel van leefstijlinterventies. In januari 2018 werd het Consortium voor Integrale Zorg en Gezondheid (CIGZ) formeel opgericht, Hoenders is voorzitter en de paranormaal begaafde Martine Busch secretaris. Doelstelling is de implementatie van 'evidence based complementaire zorg'.

Hoenders is gecharmeerd van het concept

'positieve gezondheid' van Hubers en van de talrijke life style adepten. Hij riep in 2023 op zijn website dat hij als spreker was gevraagd voor de leden van het euro-parlement, maar dat bleek te gaan om een uitnodiging van Ton Nicolai, de pro-CAM lobbyist in Brussel, homeopaat en ridder in de Orde van Oranje-Nassau. In interviews betoonde Hoenders zich een bewonderaar van Servan-Schreiber, de Fransman die zich twee maal van kanker genas. De lijst van curiosa hierboven is lang niet compleet.

In 2014 ontving hij de Pruimenbloesemprijs van de Nederlandse Patiëntenvereniging voor Acupunctuur (NPVA) vanwege zijn 'bijzondere bijdrage aan de acupunctuur in Nederland', zo oordeelde indertijd de jury van deze prijs. Zijn wetenschappelijke prestaties culmineerden in 2012 toen hij furore maakte met wetenschappelijk onderzoek naar de invloed van de windrichting op het beloop van angststoornissen. U leest dit goed: er staat wat er staat. Wij kunnen dus nog heel wat verwachten van de jonge professor

ARIE BOOMSMA

Dirk Langedijk

Wij van WC-eend

Arie Boomsma is zoon van een dominee en dat ben ik ook. Dus ik had lange tijd enig mededogen. Ook begreep ik de zendingsdrang van deze 'fitness-goeroe.' De appel valt immers niet ver van de boom. Wel stoorde ik mij steeds meer aan dat zalvende toontje en de redelijkheid die hij probeert uit te stralen. Boomsma heeft een imposant lichaam dat ook nog eens rijkelijk getatoeëerd is. Dat lichaam is – na zijn televisie-carrière – zijn verdienmodel geworden. Zo is hij onder meer fotomodel. De zendingsdrang heeft inmiddels Messiaanse trekken aangenomen: leef gezond en krijg net zo'n lichaam als ik! Dat kan door bijvoorbeeld zijn sportschool Vondelgym in Amsterdam te bezoeken. Wees echter gewaarschuwd: in het AD 18/10/15 klaagde een buurman: 'De activiteiten gaan gepaard met een pathologisch geschreeuw, gebonk en gedreun, waarbij een IS-trainingskamp een armetierige picknick is'. Dat belooft. Ook in de media roept Boomsma steeds meer controverse op. Van links (Marcel van Roosmalen) tot rechts (Johan Derksen) wordt hij bekritiseerd en bespottelijk gemaakt. Derksen: 'Boomsma is een lulletje lampenkatoen'. Strafrechtadvocaat Job Knoester (gespecialiseerd in TBS-zaken) vergeleek hem met een TBS-patiënt wat tot boze reacties leidde bij zijn clientèle die niet met Boomsma vergeleken wilde worden. De

reactie van Boomsma op zijn criticasters: ‘Johan Derksen, Marcel van Roosmalen, Youp van ’t Hek en Henk Spaan zijn (...) wat oudere, boze mannen met een over het algemeen wat rammelende gezondheid’. Diagnose gaat hem goed af.

**Messias
Boomsma**

Twee recente televisie-uitzendingen waarin hij optrad trokken mijn aandacht. De eerste was een uitzending van ene Raven van Dorst die op haar boerderij steeds twee tegenpolen uitnodigt. In dit geval Arie Boomsma en Midas Dekkers. Het contrast kon inderdaad niet groter zijn. Boomsma is de aflevering lang zijn eigen fysieke uithangbord terwijl Dekkers de boel – zoals we van hem gewend zijn – ontregelt met zijn tegendraadse en onvoorspelbare opmerkingen en inzichten. Terwijl Boomsma zich – tot zichtbaar genoeg van Van Dorst – fysiek uitslooft, geniet Dekkers op een krukje van een borreltje. De tweede uitzending was die van Renze Klamer (RTL4). Boomsma schoof aan om zijn boek *Gezonde Routines*, de 50 allerbeste tips voor een fit en vitaal leven te promoten. Hij was verrast om, op een tijdstip waarop hij volgens eigen zeggen normaal al in bed ligt, een kritische en goed voorbereide presentator tegenover zich te vinden. Die zoomde in op één van de ‘allerbeste’ tips: (het) gebruik van vitamines en voedingssupplementen. Van deze producten kon Boomsma geen genoeg krijgen, want ‘we hebben te weinig zon in Nederland en niemand eet altijd gezond en gevarieerd’. Klamer riposteerde dat RIVM en voedingsdeskundigen van Universiteit Wageningen daar toch echt iets anders over denken, namelijk dat het gebruik voor 98% van de mensen geen meerwaarde heeft. Een zure en steeds sacherijniger wordende Boomsma ontkende dat er hierover wetenschappelijke consensus bestaat en noemde de kritiek op vitamines en voedingssupplementen ‘retoriek’ en ‘een heksenjacht’. Dan komt de aap uit de mouw: Boomsma heeft zelf een ‘supplementenlijn’ Boom geheten, en is ambassadeur van het bedrijf Vitakruid. Wie even een kijkje neemt op de website van Vitakruid ziet het

gebruikelijke assortiment van wondermiddelen voor vrijwel elke kwaal, zelfs aan het libido van man én vrouw is gedacht. Elke kwaal? Nee, niet elke kwaal. Naar een middel tegen hypocrisie zoekt men tevergeefs.

D. Langedijk is politicoloog en werkt als zelfstandig adviseur.

NADIA ZEROUALI

C.N.M. Renckens

De lastige vragen van Nadia Zerouali

In de vijfde aflevering van de serie *Op je gezondheid*, getiteld ‘Kwakzalveritus’, werd ik door Nadia Zerouali (1975) in een podcast onder-vraagd over alternatieve geneeswijzen, een aanpak waarvan zij vaak baat had gehad. Zo is zij nog altijd dol op Take, haar craniosacraaltherapeut. De podcast maakte deel uit van de serie *Op je gezondheid* en wordt door omroep Human geproduceerd in NPO Luister. Hij ging de lucht in op 12 februari 2024. <https://www.human.nl/op-je-gezondheid/afleveringen/aflevering-5.html>

Nadia Zerouali is culinair schrijfster, presentatrice bij BinnensteBuiten (KRO-NCRV) en eigenaar van een couscousbar. Zij is nu de dragende kracht in deze nieuwe serie, bijgestaan door Elsje Vermeer. Deze ging ook op onderzoek uit in het *Center for Interdisciplinary Placebo Studies Leiden* (IPS), geleid door Andrea Evers, hoogle- raar gezondheidspsychologie aan de Universiteit Leiden.

In de inleidende gedachtewisseling meldde Nadia dat zij tot volle tevredenheid behandeld is door meerdere alternatieve genezers, onder wie craniosacraaltherapeut Take en een internist verbonden aan een B 12 kliniekje. Nadia verloor haar echtgenoot toen hun eerste kind net drie maanden oud was, waarna zij jarenlang fysieke en psychische klachten ontwikkelde. Jarenlang werd ze behandeld door een psycholoog. Later zocht zij contact voor haar aanhoudende fysieke klachten bij een craniosacraaltherapeut, die zij ‘lieveling’ noemt en die erin slaagde haar ‘longen te openen’. Door mijn schampere reactie op deze keuze raakte Nadia in het geheel niet van de kaart en ze drong erop aan dat ik mijn eerlijke mening niet onder stoelen of banken zou steken. Op mijn vraag hoe zij zich voorstelde hoe haar Take de mobiliteit van de schedelnaden en de stroming van het hersenvocht zoe kunnen beïnvloeden, de hoekstenen immers van de craniosacraaltherapeut, bleef ze het antwoord schuldig en meldde het helemaal niet erg te vinden als de opgetreden verbetering het resultaat zou zijn geweest door

het verstrijken van de tijd en een placebo-effect. Nadia wilde weten waarom de VtdK zo'n onsympathieke term als 'kwakzalver' handhaaft. Wij legden uit dat de term al teruggaat tot de middeleeuwen en – anders dan de Dikke Van Dale en sommige rechters stellen – geen verwijt van bedrog impliceert, maar slechts het ontbreken van wetenschappelijk bewijs van werkzaamheid. Halverwege de podcast volgt een verslagje van de trip van Elsje naar Leiden, al waar een nocebo-effect wordt gedemonstreerd. Evers beantwoordt enkele vragen van Elsje en wijst op het belang van verwachting en context om placebo-effect op te roepen. Evers beweert zelfs dat veel patiënten ook een placebo-effect ervaren, terwijl ze weten dat zij alleen maar een placebo krijgen. Nadia meldt dat er een aanzienlijke mate van tevredenheid bestaat bij mensen, die bij een alternatieve genezers zijn geweest. Wij wezen op het effect van aandacht, het verstrijken van de tijd en het soms opgevoerde theater. Ook is de tevredenheid over reguliere medici nog altijd groter dan die over alternatieve artsen. Oprecht verontwaardigd werd ik toen Nadia vertelde over haar verslaving

aan de wekelijkse vitamine B 12 injectie, die zij zichzelf, op voorschrift nota bene van een internist, toedient. Ze vertelde dat ze bij het stoppen met die injecties geheel van de kaart raakt en warrig door het leven moet. Ik heb mij in de krachtigste bewoordingen uitgesproken over deze kwakzalverij. Nadia was ervan op de hoogte dat er momenteel sprake is van een heuse Vit B12 hype en werd wel enigszins aan het twijfelen gebracht door mijn heftige reactie. Met mijn geruststellende reactie op haar vraag of zij soms een aanstelster zou zijn kon ik naar eer en geweten ontkennend antwoorden: de (functionele) klachten zijn vaak zeer reëel. Met onze gemeenschappelijke mening dat de zorgverzekeraars ten onrechte legitimatie verlenen aan kwakzalvers vanwege het vergoeden van allerlei alternatieve geneeswijzen, besloten wij deze levendige gedachtenwisseling. Nadia betoonde zich op de valreep nog gelukkig met de succesvolle behandeling van haar overgangsklachten, maar de tijd ontbrak om dat onderwerp nog eens grondig ter hand te nemen. ●

Nadia Zerouali

Behoren de dieren tot het volk?

Hoe de zorg voor diergezondheid verschilt van die voor volksgezondheid

Freek van Sluijs

Dat er in de diergeneeskunde kwakzalvers actief zijn zal de lezers van dit blad niet verbazen. Veel ziekten van de mens doen zich immers ook voor bij andere diersoorten, zij het niet altijd in dezelfde vorm. Zo leidt hondsdolheid bij honden tot agressiviteit, terwijl runderen er juist apathisch van worden. De mens neemt een tussenpositie in met griepachtige verschijnselen en spierkrampen. Maar ondanks deze verschillen is de oorzaak gelijk (een infectie met het hondsdolheidvirus), zijn er effectieve vaccins beschikbaar en is genezing vrijwel niet mogelijk.

Het is dan ook niet verrassend dat er overeenkomsten zijn in de behandeling van vergelijkbare ziekten bij mensen en bij dieren. Veel technieken uit de mensgeneeskunde worden ook toegepast bij dieren, als de technische en financiële omstandigheden dit tenminste toelaten. Dat geldt voor reguliere behandelingen op wetenschappelijke basis, maar helaas ook voor alternatieve methoden. Binnen het brede spectrum van de diergeneeskunde is er een gevarieerd aanbod aan alternatieve behandelwijzen. Elders in dit blad staat hiervan een treffend voorbeeld. De Vereniging tegen de Kwakzalverij (VtdK) ziet zich hier-

door geplaatst voor de vraag of kwakzalverij in de diergeneeskunde op dezelfde manier kan worden bestreden als in de mensgeneeskunde. Het antwoord op deze vraag wordt mede bepaald door de manier waarop de zorg is georganiseerd. Gezondheidszorg voor dieren werkt op bijna alle aspecten anders dan die voor mensen.

De Nederlandse samenleving kijkt fundamenteel anders naar dieren dan naar mensen. Een eerste belangrijk onderscheid is dat dieren worden ingedeeld in twee categorieën: gehouden dieren en wilde dieren. Bij gezondheidszorg denken we in de eerste plaats aan gehouden dieren. Dit betekent niet dat de gezondheid van wilde dieren irrelevant is en geen aandacht verdient. Integendeel: recente voorbeelden van dierziekten die van dieren zijn 'overgesprongen' naar mensen (AIDS, Q-koorts, COVID) maken duidelijk dat ziekten die onder wilde dieren circuleren zeer relevant kunnen zijn voor de mens. Kwakzalverij is bij deze categorie echter niet aan de orde. De enige groep wilde dieren die te maken krijgt met individuele geneeskundige zorg zijn wilde dieren die tijdelijk verblijven in een dierenasiel of -opvang. Die zijn met hun opname formeel overgegaan naar de categorie gehouden dieren.

De redenen om dieren te houden lopen uiteen: de productie van voedingsmiddelen (melk, vlees, eieren), grondstoffen voor de industrie (wol, bont, huiden, leer, gelatine), natuureducatie en behoud van bedreigde soorten (dierentuinen), recreatie (paarden), en gezelschap (honden, katten, vogels, bijzondere dieren). Al deze redenen hebben een ding gemeen: ze hangen samen met een economisch belang. Gezelschapsdieren hebben voor hun eigenaar ook een emotionele waarde, maar ze zijn gekocht en hebben dus een financiële waarde. De organisatie van de diergezondheidszorg en de daarop betrekking hebbende wet- en regelgeving zijn dan ook ontworpen vanuit een economisch perspectief. Kort gezegd komt dit erop neer dat gehouden dieren objecten zijn die een waarde vertegenwoordigen die kan worden uitgedrukt in geld. Beslissingen over hun gezondheid worden niet genomen door het dier, maar door hun eigenaar en die houdt bij zijn of haar besluitvorming rekening met de waarde van het dier in het economische verkeer.

Naast de economische waarde speelt nog een ander belangrijk aspect: het gevaar van dierziekten voor de volksgezondheid. Een deel van de regelgeving in de diergezondheidszorg heeft tot doel de mens te beschermen tegen besmettelijke dierziekten en ondeugdelijke voedingsmiddelen of producten van dierlijke oorsprong. Hieronder staan puntsgewijs de belangrijkste elementen samengevat waarin de begrippen 'volksgezondheid' en 'diergezondheid' kunnen worden ontleed. Ze zijn ingedeeld in de volgende rubrieken: wettelijk kader, verantwoordelijk ministerie, registratie van beroepsbeoefenaren, toezichthoudende instanties en instituten voor onderzoek en advisering.

VOLKSGEZONDHEID

Definitie

Volksgezondheid is enerzijds de gezondheidstoestand van de bevolking, anderzijds het geheel aan activiteiten ter bevordering van de gezondheid van de bevolking. Het gaat dan vooral om collectieve maatregelen voor de publieke gezondheid, zoals het voorkomen van ziekten en het verlenen van de levensverwachting. Het is de omschrijving die Wikipedia hanteert.

De 'officiële' Engelstalige definitie van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) is kernachtiger en bloemrijker: *Public health is 'the science and art of preventing disease, prolonging life and promoting health through the organized efforts in society'* (Acheson 1988).

Wettelijk kader

Van toepassing zijn de WPG (Wet Publieke Gezondheid), de Jeugdwet, de WMO (Wet Maatschappelijke Ondersteuning), de ZVW (Zorgverzekeringswet), en WLZ (Wet Langdurige Zorg)

Verantwoordelijk ministerie

Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)

Registratie van beroepsbeoefenaren

Artsen moeten vanwege de Wet op de beroepen in de Individuele Gezondheidszorg (Wet BIG) zijn ingeschreven in het BIG-register. Dit wordt beheerd door het CIBG, een uitvoeringsorganisatie van het ministerie van VWS.

Toezichthoudende instantie

Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ)

Onderzoek en advisering

Rijksinstituut voor Volksgezondheid (RIVM)

DIERGEZONDHEID

Definitie

Er is online geen goede algemene definitie te vinden. Er wordt onderscheid gemaakt tussen productiedieren en gezelschapsdieren. Bij beide spelen zowel gezondheid als welzijn een rol. Regels m.b.t. gezondheid betreffen vooral productiedieren vanwege de mogelijke gevolgen van dierziekten voor de mens (voedsel gerelateerde ziekten en zoönosen) en besmettelijke dierziekten met grote handelspolitieke gevolgen (mondenklauwzeer, MKZ). De regelgeving in deze gebieden is Europees en komt dus voor een groot deel uit Brussel. Regels over welzijn betreffen beide categorieën dieren.

Wettelijk kader

Van toepassing zijn de WD (Wet Dieren; vervangt de Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren (GWVD) en de Wet Uitoefening Diergeneeskunde (WUD)). Op Europees niveau (en dus ook in Nederland) geldt de Animal Health Regulation (AHR) = Diergezondheidsverordening (DGV).

Verantwoordelijk ministerie

Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV)

Registratie van beroepsbeoefenaren

Dierenartsen moeten vanwege de Wet Dieren zijn geregistreerd in het Diergeneeskunderegister. Het Dierenartsenregister wordt ook beheerd door het CIBG, een uitvoeringsinstantie van het ministerie van VWS.

Toezichthoudende instantie

NVWA (Nederlandse Voedsel- en Waren Autoriteit). Doelstelling volgens haar website: Wij zien

toe op de veiligheid van voedsel en consumentenproducten, dierenwelzijn en bescherming van de natuur. <https://www.nvwa.nl/over-de-nvwa>

ONDERZOEK EN ADVISERING

Gezondheidsdienst voor Dieren (GD)

Bovenstaand overzicht laat zien dat volksgezondheid en diergezondheid aparte werelden zijn die elkaar niet overlappen. Dit is niet altijd zo geweest. In een ver verleden viel de keuring van voedingsmiddelen van dierlijke oorsprong onder de Veterinaire Inspectie van de Volksgezondheid van het Ministerie van Volksgezondheid. Deze situatie veranderde in 1998 toen de verantwoordelijkheid voor de keuring overging naar de Rijksdienst voor de Keuring van Vee en Vlees (RVV) van het ministerie van Landbouw. Niet iedereen vond dit een goed idee omdat de verantwoordelijkheid voor de veiligheid van voedsel hiermee werd overgeheveld van het ministerie van de consument naar dat van de producent. Dit wekte de schijn dat de slager nu zijn eigen vlees mocht gaan keuren. De RVV ging later op in de NVWA, die nog steeds verantwoordelijk is voor de veiligheid van ons voedsel.

Er zijn geen aanwijzingen dat deze veranderingen hebben geleid tot risico's op het gebied van de voedselveiligheid. Maar de nadelen van een volstrekte scheiding tussen de domeinen 'volksgezondheid' en 'diergezondheid' kwamen pijnlijk aan het licht tijdens de uitbraak van Q-koorts in 2007. Voor zover bekend was dit de grootste uitbraak ter wereld met 4000 besmettingen en 74 sterfgevallen (cijfers van de overheidsinstantie stichting Q-support, 2016). De twee direct betrokken ministeries van Landbouw en Volksgezondheid slaagden er lange tijd niet in tot een gezamenlijke aanpak te komen. Zij werkten elkaar soms tegen, waarbij de belangen van de producenten (de houders van geiten) lange tijd leidend waren. Dit leidde tot veel onbegrip en onvrede in de samenleving. In 2012 concludeerde de Nationale Ombudsman in zijn 'Rapport over de aanpak overheid rondom Q-koorts' dat de overheid tekort was geschoten in de bescherming van haar burgers. Deze conclusie heeft niet geleid tot wijzigingen in de organisatie en regelgeving van de gezondheidszorg voor mensen en dieren. Wel is bij de adviserende instanties het besef doorgedrongen dat er beter moet worden samengewerkt.

Niet alleen de organisatie van de gezondheidszorg voor mensen is anders dan die voor dieren, ook de financiering vertoont grote verschillen. In

de gezondheidszorg voor mensen nemen ziektekostenverzekeringen een centrale plaats in: zonder verzekering geen zorg. De diergeneeskunde kent ook ziektekostenverzekeringen, maar daar wordt slechts zeer beperkt gebruik van gemaakt. Verscheidene maatschappijen bieden verzekeringen aan voor honden, katten en paarden, maar van de in Nederland gehouden gezelschapsdieren is naar schatting slechts 5% verzekerd voor ziektekosten. Verzekeringen voor paarden zijn vooral schadeverzekeringen, hoewel ook voor deze diersoort ziektekostenverzekeringen worden aangeboden.

Wat betekenen deze verschillen nu voor de strijd tegen kwakzalverij? Tot wie kunnen gedupeerden zich wenden en wat kunnen instanties als de Vereniging tegen de kwakzalverij doen om het publiek te beschermen tegen pseudo(dier)geneeskunde?

Patiënten die menen te zijn benadeeld door een zorgverlener en daarvoor geen gehoor vinden bij deze zorgverlener kunnen een klacht indienen bij een Geschilleninstantie. Iedere niet-BIG-geregistreerde zorgaanbieder moet bij een erkende geschilleninstantie zijn aangesloten. Dit staat in de Wet kwaliteit, klachten en geschillen zorg (Wkkgz). Verder kan een klacht ingediend worden bij het Landelijk Meldpunt Zorg (onderdeel van de IGJ), of een van de drie Regionale Tuchtcolleges voor de Gezondheidszorg. In het uiterste geval (bij schadeclaims boven de € 25.000) kan de klacht worden voorgelegd aan een civiele rechter.

Eigenaren van dieren die ontevreden zijn over de diergeneeskundige zorg voor hun dier kunnen een klacht indienen bij het Veterinair Tuchtcollege. De werkwijze is vergelijkbaar met die van de medische tuchtcolleges, maar het Veterinair Tuchtcollege is een aparte instantie en geen afdeling van een van de medische tuchtcolleges. Net als in de mensgeneeskunde wordt gedupeerden geadviseerd om eerst een klacht in te dienen bij de betreffende zorgverlener. Er zijn in de diergeneeskunde geen aparte geschilleninstanties en geen landelijk meldpunt. Dierenartsenpraktijken hanteren algemene voorwaarden waarin voor de oplossing van geschillen wordt verwezen naar de civiele rechter.

De hiervoor genoemde routes staan alleen open voor personen (en hun wettige vertegenwoordigers) die rechtsreeks door de zorgverlener zijn benadeeld. Instanties als de Vereniging tegen de Kwakzalverij kunnen deze weg niet bewandelen. Als de benadeling mensen betreft kan er wel een melding worden gedaan bij het Landelijk Meldpunt Zorg. Langs deze weg kan de

IGJ op de klacht worden geattendeerd. Als het om dieren gaat is er geen meldpunt. De enige manier om als niet persoonlijk gedupeerde een klacht te kunnen indienen bij het Veterinair Tuchtcollege is via een door de minister aangevozen ambtenaar (de Chief Veterinary Officer of CVO). Maar deze mogelijkheid is vooral theoretisch; de CVO heeft deze mogelijkheid voor zover bekend slechts vier keer gebruikt. De belangrijkste middelen die wel ter beschikking staan zijn voorlichting (via het *Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij* en de media) en persoonlijke adviezen door deskundigen van de Vereniging tegen de Kwakzalverij. Ook kan er een klacht

worden ingediend bij de Reclame Code Commissie. ●

Prof. dr. F.J. van Sluijs is emeritus hoogleraar chirurgie van gezelschapsdieren en lid van de adviesraad van het Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij.

Noten

- 1 Acheson ED. On the state of public health (the fourth Duncan lecture). *Public Health* 1988;102(5):431-437.
- 2 Zaak 2018/53, 2019/1, 2019/50 en 2019/68

Hoe is het eigenlijk gesteld met de populariteit van de alternatieve geneeswijzen in ons land?

Enkele indicatoren onderzocht

C.N.M. Renckens

AANVULLENDE VERZEKERINGEN

Hoewel er af en toe ook alternatieve behandelmethoden in het verzekeringspakket binnen dringen – men denke aan de manuele geneeskunde – kan gesteld worden dat het van rijkswege vastgestelde basispakket vrijwel geen kwakzalverij bevat. Plusminus 84% van de bevolking heeft echter een aanvullende verzekering afgesloten, waarin o.a. tandheelkunde, fysiotherapie en alternatieve geneeswijzen zijn verzekerd, overigens wel gemaximeerd tot bepaalde hoogte.

De uitkeringen uit deze vrijwillige aanvullende verzekeringen bedroegen als volgt:

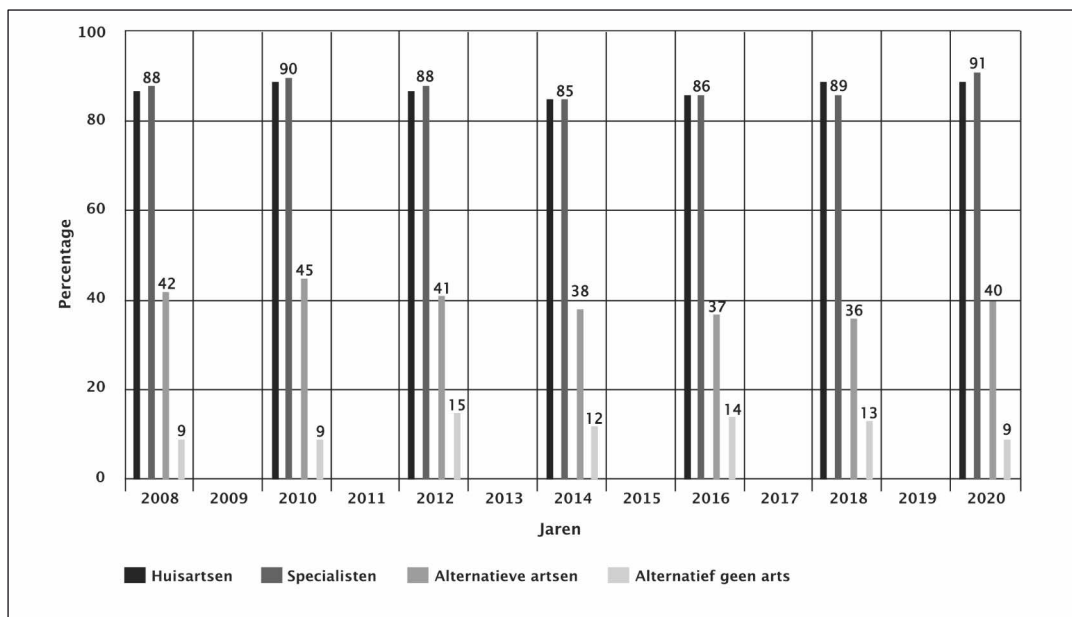
2004	94 miljoen euro
2008	154 miljoen euro
2017	195 miljoen euro
2023	300 miljoen euro.

Dit laatste bedrag ontleen ik aan een lid van de ledenraad van een grote zorgverzekeraar. VEK-TIS die in 2017 nog een nauwkeurige opgave deed van de geldstromen inzake de aanvullende verze-

keringen, houdt deze gegevens sindsdien niet meer bij.

Het Sociaal Cultureel Planbureau SCP publiceerde in 2018 vergelijkende getallen over het gebruik van alternatieve geneeswijzen ('CAM') in Europa. Daaruit bleek dat deze CAM's het meest populair waren in Zwitserland, Duitsland en Oostenrijk. Het minst populair waren deze therapieën in Hongarije, Polen en Nederland. Een samenvatting van deze cijfers is te vinden in het hoofdstuk 4 van mijn boek *Met het vizier op Kackadoris*.

Het Central Bureau voor de Statistiek onderzocht sinds 1981 tienduizend Nederlandse burgers van alle leeftijden en vraagt o.a. naar het aantal dat in dat jaar contact heeft gehad met een alternatieve genezer, anders dan de eigen huisarts, die immers soms ook alternatieve geneeswijzen in de praktijk brengt. In de figuur ziet u eerst een verwijzing naar een zeer kleinschalig onderzoek van Bakker, in 1968 in Utrecht uitgevoerd onder 1000 deelnemers, en sinds 1981 jaarlijks door het CBS. In het onderzoek van Bakker had 1% een alternatieve genezer bezocht. Vanaf 1981 – in dat jaar 4% bezoek aan de alternatieve

(Gegevens uit de Barometer. Hulst, F.J.P. van der, Brabers, A.E.M. en Jong, J.D. de. Barometer Vertrouwen in de Gezondheidszorg. Utrecht: Nivel. <https://www.nivel.nl/consumentenpanel-gezondheidszorg/resultaten-vertrouwen>], 16-01-2024)

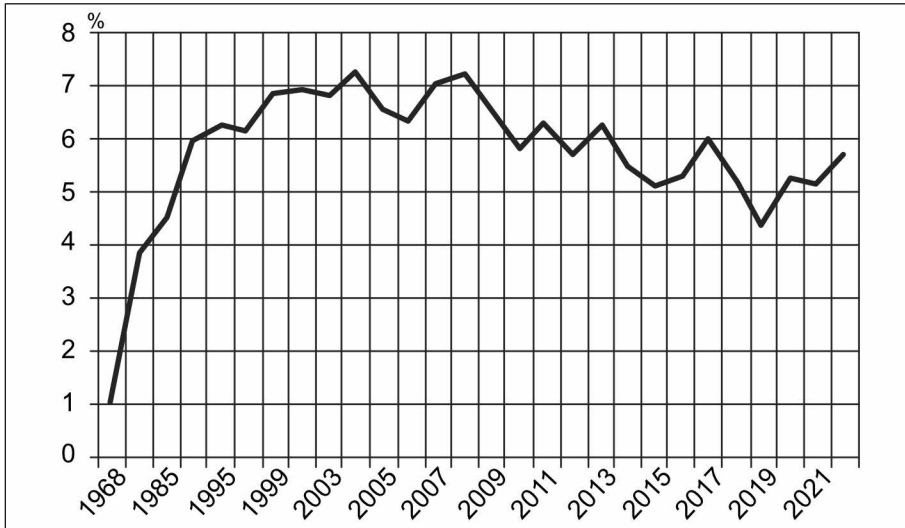
genezer – vertoonde de alternatieve consumptie een stijgende lijn tot plm. 6% in 1993 waarna een plateau fase werd bereikt met jaarlijks tussen de 6% en de 7% alternatieve consumptie. Deze fase duurde tot 2010 en vanaf dat jaar trad een geleidelijke en bescheiden daling op tot vlak boven de 5%.

De afgenomen belangstelling van politiek en burgerij weerspiegelt zich ook in een terugloop van het statistisch en sociologisch onderzoek naar diverse aspecten van het alternatief genezen in ons land. Ongewijzigd blijft de oude en ook internationaal bevestigde curieuze bevinding dat een hoger maximaal opleidingsniveau predisponereert tot een verhoogde kans op alternatieve CAM-consumptie. Veel mensen begrijpen dat slecht, maar de verklaring zal vermoedelijk zijn, dat hoger opgeleiden enerzijds wat kritischer staan t.o.v. de reguliere geneeskunde en anderzijds kan deze categorie zich wel een onzeker avontuur bij de genezer permitteren, omdat het welvaartsniveau bij hoger opgeleiden ook hoger zal zijn.

Het NIVEL doet elke twee jaar onderzoek naar de mate van vertrouwen in een groot aantal beroepsgroepen, waaronder huisartsen, specialisten, alternatieve artsen en alternatieve niet-artsen zonder BIG-registratie. Het vertrouwen in de eerste twee genoemde professionals blijft onverminderd hoog. In niet-artsen die alternatief

praktiseren heeft nog 9% vertrouwen, maar in de alternatieve artsen is dat percentage toch nog 40%. Het is aan de lezer om dat cijfer aardig hoog of toch wel flink laag te vinden. Hoe dit ook zij: in het ondermijnen van dat onverdiende vertrouwen in beide categorieën alternatieve hulpverleners ligt de kerntaak van onze Vereniging.

Jarenlang konden wij beschikken over redelijk betrouwbare cijfers van de diverse ledentallen van de clubs van alternatieve artsen. In de figuur komt duidelijk tot uiting hoe die aantallen in de jaren 70 en 80 explosief begonnen te groeien, van 400 in 1977 tot plm. 1750 in 1993, een jaar dat binnen de VtdK wel als ‘rampjaar’ werd betiteld. In dat jaar telde bijvoorbeeld de Nederlandse Artsen Acupuncturisten Vereniging NAAV wel 800 gediplomeerde leden. De meeste alternatieve artsenclubs bereikten toen hun top. Daarna begon een geleidelijke afname en in 2019 bedroeg dat aantal plm. 575. De in deze telling opgenomen verenigingen omvatten acupuncturisten, homeopaten, natuurartsen, antroposofische artsen, (ortho) manueel artsen en orthomoleculaire artsen. De verzamelaar van al deze getallen was Skepsisvoorman Jan Willem Nienhuys, die telkens het *Geneeskundig Adresboek*, de websites van de clubs en soms de websites van praktiserende alternatieve artsen raadpleegde. De laatste paar jaar is een betrouwbare telling niet meer goed mogelijk omdat de websites steeds slechter wor-

Percentage bevolking naar alt genezer.; 1968: Bakker, daarna CBS

den bijgehouden, vermoedelijk een signaal van een sector in verval. Het aantal niet georganiseerde artsen schatte Nienhuys op plm. 400. Dat betekent dat er ongeveer 1000 artsen in ons land alternatief praktiseren. Het aantal BIG-geregistreerde artsen is 72.000 en daarmee komt het percentage alternatieve artsen op anderhalf procent van de medische beroepsgroep.

De VtdK heeft anno 2024 een ledental van ruim 1800, al jaren vrij constant, en is daarmee in haar soort de grootste ter wereld. Wij geven een blad uit, hebben een goed bezochte website (www.kwakzalverij.nl) en zijn vraagbaak voor media, burgers en studenten. Ons instrumentarium bestaat behalve de website en het *Ned Tijdschrift tegen de Kwakzalverij* (sinds 1881), uit opiniëren, publicaties, interviews, activisme, het aanspreken van beroepsorganisaties en zorgverze-

keraars, publieksvoorlichting en beïnvloeding van de politiek. Hoe zal het met de kwakzalverij verder gaan? Het is op dit moment nog te vroeg om voorspellingen te doen over de invloed van de pandemie, van anti-vaccinatie sentimenten en de opbloei van leefstijl- c.q. integratieve geneeskunde op de verspreiding van de kwakzalverij. Wantrouwen tegen de wetenschap in het algemeen blijft een niet te onderschatten fenomeen. Op die voedingsbodem acteren talrijke genezers zonder medische opleiding c.q. achtergrond en de wet staat hen dat ook gewoon toe, tenzij er gevaar voor de volksgezondheid dreigt of al is opgetreden. Helaas zullen er ook altijd nog wel wat disfunctionerende artsen zijn die zich in hun distinctiedrift schuldig maken aan alternatieve geneeskunde. ●

Register artikelen

Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij 2023

A

Afscheid 4 bestuursleden: Partir c'est mourir un peu	nr. 3	pag.	5	2023
Als het kwaakt als een kwak...	nr. 3	pag.	35	2023
Amerikaanse ‚Nobelprijs‘ voor Piet Borst	nr. 3	pag.	40	2023
Antroposofisch huisarts ridder Oranje-Nassau	nr. 2	pag.	16	2023
Apologie Linda	nr. 3	pag.	10	2023

B

Bespiegelingen naar aanleiding van De nieuwe dokter van Biesheuvel	n. 1	pag.	16	2023
--	------	------	----	------

C

Chinese kruiden en positief effect: denk aan fraude	nr. 3	pag.	30	2023
Chiropractoren: onbekommerd nekken blijven kraken	nr. 2	pag.	12	2023
Correcties en aanvullingen inzake Smalhout	nr. 1	pag.	12	2023
Correspondentie VtdK en KNMG	nr. 1	pag.	33	2023

D

De nieuwe dokter, een verhaal van Maarten Biesheuvel	nr. 1	pag.	13	2023
--	-------	------	----	------

E

Errata, korte berichten en aanvullingen	nr. 2	pag.	23	2023
Evidence of Science?	nr. 2	pag.	23	2023

H

Harriet ‚Skep-Doc‘Hall	nr. 1	pag.	1	2023
Hoe medisch zijn medische hulpmiddelen? Casus- Gladskin	nr. 1	pag.	29	2023

I

In memoriam Elmar Vogelaar	nr. 2	pag.	27	2023
Is pseudowetenschap aan de winnende hand? Masai als weersvoorspellers, sjamanen als hulp-psihiaters en sterrenwichelaars als voorspellers van aardbevingen	nr. 1	pag.	18	2023
Italiaanse doe-het-zelver	nr. 1	pag.	23	2023
It is Time for Science-Based Medicine	nr. 1	pag.	3	2023

J

Jaarvergadering 2023 : vooraankondiging				
: agenda	nr. 2	pag.	1	2023
: verslagen	nr. 3	pag.	1	2023

K

Klaagschrift: Aan het Gerechtshof Arnhem	nr. 3	pag.	24	2023
--	-------	------	----	------

M

Meester Kackadorisprijs 2023: kandidatenlijst	nr. 2	pag.	3	2023
: juryrapport	nr. 3	pag.	8	2023

Vervolg register artikelen

Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij 2023

O

Onbevoegde genezers begin negentiende eeuw nr. 2 pag. 19 2023

R

Recensie: Denkdwang nr. 3 pag. 28 2023

: We zijn God niet pleidooi voor nieuwe psychiatrie van samenwerking.

Van Spronsen en Van Os nr. 1 pag. 5 2023

: Zwartekousentijdperk homeopathie nr. 1 pag. 8 2023

: Vorsicht Heilpraktiker, eine kritische analyse Edzar Ernst nr. 3 pag. 30 2023

: Mind, Make-Believe and medicine nr. 2 pag. 30 2023

Richard Rasker nr. 1 pag. 35 2023

S

Symposium: Fysiotherapie en de grens met wellness en

niet-reguliere behandelwijzen nr. 2 pag. 6 2023

: programma nr. 2 pag. 7 2023

: verslagen nr. 3 pag. 1/11 2023

U

UWV en minister Van Gennip: kwakzalven op ongehoorde schaal nr. 3 pag. 32 2023

V

Van de bestuurstafel: prof. Van Gool lid Raad van Advies nr. 3 pag. 34 2023

Verslag Gezondheidsbeurs 2023: geen medicijn opgewassen
tegen koortsdroom die Gezondheidsbeurs heet nr. 1 pag. 26 2023

INHOUD

Het hormoon als verdienmodel	1
Onderwijs in kwakzalverij	7
Frontrunners	10
Weer een herseninfarct	16
<i>European Skeptics Congress</i>	21
Bioresonantie, goud en ozon in dierenpraktijk van Stefan Veenstra	22
In memoriam Rob Koene	25
Oxford University Press	27
Ad hominem	28
Behoren de dieren tot het volk?	32
Hoe is het eigenlijk gesteld met de alternatieve geneeswijzen?	36
Register artikelen <i>Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij</i> 2023	39